

Myten om myten

*En analyse av norsk forskning på førromersk
jernalder*

Tale Marte Dæhlen

[Masteroppgave ved IAKH/Det humanistiske fakultet]

UNIVERSITETET I OSLO

2011

© Tale Marte Dæhlen

2011

Myten om myten. En analyse av norsk forskning på førromersk jernalder

Tale Marte Dæhlen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Innhold

Innhold	3
1 Innledning.....	5
1.1 Problemstilling	5
1.2 Avgrensning og fremgangsmåte	6
1.3 Forskningshistorie	7
2 Teoretisk ramme.....	12
2.1 Et sosialkonstruktivistisk perspektiv	12
2.2 Diskursbegrepet	12
2.3 Diskursanalyse som metode.....	13
2.4 Metode	15
2.5 Skjema for analyse av tekster.....	18
3 Materiale	19
3.1 Utvelgelsen av tekster	19
3.2 Oversikt over de utvalgte tekstene.....	21
4 Analyse av tekster fra forskningshistorien.....	22
4.1 Haakon Shetelig <i>Den førromerske jernalder i Norge (1914)</i>	22
4.2 Bjørn Hougen <i>Grav og gravplass : eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold (1924)</i>	23
4.3 Anton Wilhelm Brøgger <i>Jernet (1925)</i>	24
4.4 Haakon Shetelig <i>Jernet og "keltisk jernalder" (1925)</i>	25
4.5 Anathon Bjørn <i>Fra vor ældste jernalder (1926)</i>	27
4.6 Sigurd Grieg <i>Listas jernalder (1938)</i>	28
4.7 Harald Egenæs Lund <i>Fra bronsealder til jernalder (1939)</i>	29
4.8 Anton Wilhelm Brøgger <i>Jernet og Norges eldste økonomiske historie (1940)</i>	31
4.9 Andreas Holmsen <i>Jernet og gårdsbruket (1949)</i>	33
4.10 Erik Hinsch <i>Førromersk jernalder i Norge (1951)</i>	34
4.11 Arne Skjølvold <i>Et keltertids klebersteinsbrudd fra Kvikne (1969)</i>	35
4.12 Oddmunn Farbrege <i>Kolgroper og keltartidsproblem (1972)</i>	37
4.13 Bente Magnus og Bjørn Myhre <i>Førromersk jernalder (1976)</i>	38
4.14 Per Oscar Nybruget <i>Førromersk jernalder i Sørøst-Norge (1978)</i>	40
4.15 Anders Hagen <i>Førromersk jernalder (ca. 500 f.Kr. - 50 e.Kr.) (1983)</i>	41

4.16 Lars Pilø <i>Den førromerske jernalder i Vest-Norge : et kulturhistorisk tolkningsforsøk (1989)</i>	43
4.17 Lars Pilø <i>Førromersk jernalder - fra en annen vinkel (1991)</i>	44
4.18 Arnvid Lillehammer <i>Bønder og bronse og Nytt metall, ny samfunnsform (1994)</i>	46
4.19 Vivian Wangen <i>Gravfeltet på Gunnarstorp : et monument over dødsriter og kultutøvelse (1999)</i>	47
4.20 Bergljot Solberg <i>Førromersk jernalder (2003)</i>	49
4.21 Christian Løchsen Rødsrud <i>Fattige graver - komplekse ritualer? : rituelle uttrykk og endringsaspekter i jernalderens begynnelse belyst gjennom graver i Østfold (2003)</i>	50
4.22 Knut Andreas Bergsvik <i>Førromersk jernalder ved Skatestraumen - sosiale og økonomiske implikasjoner (2006)</i>	52
4.23 Oppsummering	54
5 Utviklingen av et fagfelt - en diskusjon om de styrende faktorene i førromersk jernalders forskningshistorie	57
5.1 Den teoretiske utviklingen.....	57
5.2 Gravene og gravmaterialets betydning for tolkninger av førromersk jernalder	59
5.3 Definisjonen av funn og kildemateriale og myten om funntomheten	61
5.4 Klimahypotesens betydning for tolkninger av førromersk jernalder	63
5.5 Språkets betydning for tolkninger av førromersk jernalder	65
5.6 "Tidligere trodde man (...)"	66
6 Konklusjon - en konstruksjon av et diskursivt felt?	70
Litteratur	72

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Som hovedproblemstilling for denne oppgaven har jeg stilt spørsmålet *Hvilke faktorer har gjennom faghistorien påvirket tolkningene av perioden førromersk jernalder?* Denne problemstillingen er svært bred, og jeg har forsøkt å konkretisere den ved hjelp av de følgende spørsmålene:

- Hvilke ulike oppfatninger av førromersk jernalder finnes, og hvordan har disse påvirket undersøkelsene av perioden?
- Hvordan har kildetilfanget fra førromersk jernalder preget forskningen og oppfatningen av perioden?
- I hvilken grad har eldre teorier og hypoteser preget nye tolkninger?
- Hvordan har språket og bevisst eller ubevisst bruk av det preget oppfatningen av førromersk jernalder?

Førromersk jernalder er blitt beskrevet på ulike måter gjennom de siste hundre årene. Målet med denne avhandlingen er delt mellom å kartlegge disse ulike måtene å karakterisere perioden på, se på hvilke faktorer som har bidratt til de ulike tolkningene og undersøke hvilke av tolkningene som har vært med på å skape vårt bilde av førromersk jernalder. Underproblemstillingene viser noen av faktorene det er aktuelt å se på. Både de politiske strømningene i samfunnet generelt og de ulike diskursene i faghistorien kan man regne med har satt sitt preg på både innsamlingen av materiale og tolkningen av dette. Det kan være interessant å se om de faghistoriske epokene kulturarkeologi, prosessuell arkeologi og postprosessuell arkeologi som blant andre Bjørnar Olsen (1997) forsøker å overføre til norsk og skandinavisk arkeologi, kan sies å ha preget utviklingen i faget. Det vil uansett være visse trender innen forskningen som følger enten de generelle strømningene i samfunnet, eller de interne diskursene innenfor faget.

Om perioden er det sagt at den mangler tradisjonelle funn. Det som menes med tradisjonelle funn i denne sammenheng, er i hovedsak graver og gravgods, særlig i form av metallgjenstander, men også depotfunn, helleristninger og hustufter. Disse “tradisjonelle” funnene er basert på

funnkategorier dels fra bronsealder, dels yngre perioder av jernalder. Det vil være interessant å se på hvordan deler av det førromerske materialet som ikke tradisjonelt er blitt regnet som typiske kildekategorier for jernalder, kan ha blitt utelatt eller nedvurdert i innsamling og oppregning av funn fra perioden.

Vår oppfatning av virkeligheten er basert på erfaringer og bakgrunn og gir oss ulikt perspektiv på verden. Disse ulikhetene kan spores i forskjeller i ordvalg og hva vi velger å fokusere på i en tekst (Vagle 1995:142). Dette gjør at også språket er en viktig del av både forskningen og formidlingen, og jeg vil derfor se på hvordan den bevisste og ubevisste språkbruken i beskrivelsen av førromersk jernalder har bidratt til de oppfatningene av perioden som foreligger. Her vil jeg også se på hvorvidt en endring av språket vil kunne endre oppfatningen av både perioden og periodens forskningshistorie. Blant annet er det viktig å se på den omfattende og udefinerte bruken av ordet “fattig”, stående alene eller i kombinasjon med andre ord, i forbindelse med førromersk jernalder. Eksempelvis kan uttrykket “fattig gravskikk” (Lillehammer 1994:139) lett settes i sammenheng med en reell fattigdom i befolkningen, i stedet for å vise til det som er den egentlige meningen, en gravskikk som etterlater få spor til ettertiden på grunn av lavt innhold av gravgods.

Til sist finnes det også en god del teorier og hypoteser om førromersk jernalder som på ulike måter har vært styrende for diskursen. Jeg vil se nærmere på noen av disse og undersøke hvordan de er blitt brukt og hvilken betydning de har hatt.

1.2 Avgrensning og fremgangsmåte

For å undersøke de ovenfornevnte spørsmålene vil jeg ta for meg en rekke oversiktsverk, artikler og avhandlinger fra de siste hundre årenes forskning på førromersk jernalder. På bakgrunn av analyser av disse tekstene, vil jeg diskutere hvordan språk, vektleggelse av ulike kildetyper og bakgrunn for tekst og tolkninger tilsammen utgjør den oppfatningen av førromersk jernalder vi har i dag. Jeg vil konsentrere meg om norsk arkeologi, selv om denne har vært sterkt påvirket av britisk, amerikansk og spesielt skandinavisk forskning.

I denne avhandlingen har jeg gjort en rekke valg når det gjelder materialutvelgelse og underproblemstillinger, som også vil påvirke resultatet. Selv om det ville vært interessant å bruke et enda bredere materiale, og for eksempel se på nordisk arkeologi i helhet, har jeg valgt å kun undersøke det norske materialet her. Svarene jeg kommer frem til vil da naturlig nok kun være gjeldende for den norske forskningshistorien. Videre har jeg begrenset materialet til en hundreårsperiode, fra begynnelsen av 1900-tallet til begynnelsen av 2000-tallet. Denne avgrensningen har jeg gjort fordi jeg mener de få verkene som nevner førromersk jernalder i Norge før dette representeres godt nok i den følgende kortversjonen av forskningshistorien.

1.3 Forskningshistorie

Norsk jernalderforskning startet med Oluf Ryghs avhandling *Om den ældre jernalder i Norge* (1869). I dette verket er førromersk jernalder ikke nevnt, noe Sigurd Grieg (1926:342) forklarer med at materialet på den tiden var for lite til å kunne identifisere en jernalder i Norge før år 0. Den første arkeologen som hevdet at det fantes jernbrukende folk i Norge før romertid, var Anders Lorange (1873:219-220), men han hadde ikke nok materiale til å bevise dette, og Ingvald Undset (1880:3, 113) bestred hans oppfatning i sin avhandling fra 1880. Undset mente at man ikke kunne snakke om en jernalder i Norge før de første århundrene etter Kristus. Undsets argumentasjon var blant annet basert på funn som inneholdt gjenstander fra både bronsealder og romertid. Senere viste det seg imidlertid at disse funnene var sammenblandede og ikke kunne brukes til å vise samtidighet mellom bronsealder- og romertidsgjenstandene (Nybruget 1978:5, Schetelig 1914:117). I sin doktorgradsavhandling innrømmet Undset (1881:439) at Østfold kan ha hatt en førromersk jernalder, og flere samtidige arkeologer mente man måtte kunne snakke om en førromersk jernalder i hele Norden. Også hos den nye generasjonen av arkeologer, representert ved blant andre A. W. Brøgger (1925a) og Anathon Bjørn (1926), fortsatte denne diskusjonen. Den tidligste jernalderforskningen var altså i stor grad preget av spørsmålet om når jernalderen startet i Norge og om man i det hele tatt kunne snakke om en jernalder før romertid (Hinsch 1971:201), og grunnen var manglende funn som kunne bevise en virkelig jernalder.

Tidlig på 1900-tallet kom et annet forslag til forklaring på de manglende funn fra perioden. Basert på botanikeren Axel Blytts og egne undersøkelser av europeiske torvmyrer, fremsatte geologen Rutger Sernander (1910) en hypotese om at en drastisk klimaforverring omtrent 500 år

f. Kr. hadde revet bort livsgrunnlaget for befolkningen i Norden. Slik Sernander tolket resultatet av myrundersøkelsene, var klimaendringen så kraftig, og kom så raskt, at befolkningen i Norden ble tvunget til å flykte eller sulte i hjel. Så krisebetont mente han denne klimaendringen hadde vært, at minnene om den fortsatt levde 1500 år senere, i form av den norrøne myten om Fimbulvinteren (Kaland 1974). Uttrykket “Fimbulvinter” og “fimbultid” er siden blitt brukt av flere som en beskrivelse av de tilstander av nød og krise hypotesen indikerer (f. eks. Brøgger 1925a; Hagen 1983; Holmsen 1949) Sernanders hypotese ble presentert som en av mange mulige forklaringer på hvorfor funntettheten fra førromersk jernalder var liten (Grieg 1926:344, Schetelig 1914:136), men samtidige arkeologer satte imidlertid spørsmålsteget ved hypotesen. Fra å snakke om en akutt klimaforverring gikk man i stedet over til å snakke om en gradvis klimaendring som befolkningen tilpasset seg (Brøgger 1925a:136, Grieg 1926:344-345). En annen teori som ble fremsatt for å forklare manglende funn, var at en “keltisk hansa” hadde tatt kontroll på kontinentet og stoppet handelsforbindelser mellom Nord- og Syd-Europa (Lindqvist 1920).

A. W. Brøgger (1925b:21) skrev i 1925 at overgangen til bruken av jern er det første betydningsfulle skillet i vår forhistorie, men på grunnlag av det materialet man kjente til på det tidspunktet, mente han at denne overgangen ikke fant sted før i romertid, rundt 300-400 e.Kr. Før dette mente han at jernet kun ble brukt rituelt, og at det var snakk om importerte gjenstander, ingen hjemmeproduksjon (Brøgger 1925b:22, Brøgger 1925a:135). Få jerngjenstander var kjent da Brøgger kom med denne påstanden, og de var i hovedsak funnet i graver langs kysten i Sør-Norge (Brøgger 1925a:136). Arkeologenes fokus lå på denne tiden på gravmateriale, noe som har gitt et noe skjevt bilde av Norges bosetning i førromersk jernalder. Selv om fokuset dreide mer og mer over på bosetning i løpet av 1920-tallet og helt frem til tidlig etterkrigstid, var det fortsatt gravmateriale som ble vektlagt i denne forskningen (Wangen 1999:40). Slik var det fremdeles på 50-tallet, da Erik Hinsch (1951:71) la frem en teori om at økt grad av fast og samlet bosetning kan ha lagt grunnlaget for større gravfelt med ensartede graver. Han nevner også at de enkle gravene kan ha en religiøs årsak.

Først på 1970-tallet fant man rester etter førromerske hustufter i Norge. Den første norske boplassen fra førromersk jernalder ble funnet på Mjølhus i Ognå i Rogaland. Man fant to

hustuffer og grov uornert keramikk. Gjenstandsfunnene og C14-dateringer viste at husene var i bruk på 100-tallet f.Kr. Også andre bosetninger ble gravd ut tidlig på 70-tallet, men det var først da man tok i bruk flateavdekking at man fant større bosetningsområder (Nybruget 1978:112, Solberg 2003:39-40). Den nye teknikken og fokuset på boplasser ga et ganske annet bilde av førromersk jernalder enn det tidligere herskende. Per Oscar Nybruget (1978:156) pekte blant annet på hvordan lokale gravskikker kunne gi arkeologene et feilaktig bilde av befolkningsspredning og antall graver, fordi graver med lite gravgods og ingen overflatemarkering ofte vil være vanskeligere å oppdage.

Også utgravninger i forbindelse med kraftutbygging i fjellet har gitt arkeologene mer materiale og nye innfallsvinkler til førromersk jernalder. På 70- og 80-tallet ble det gjort mange utgravninger i forbindelse med utbygging, og man fant både jernvinneanlegg, fangstplasser og klebersteinsbrudd. I Sysendalen i Hordaland fant man jernvinneanlegg datert til rundt 340 f.Kr.-70 e.Kr. (Nybruget 1978:113, Solberg 2000:49), altså fra overgangen til romertid. Et annet viktig kildetilfang som ble spesielt tydelig i forbindelse med disse utgravningene, var bein- og steinredskaper som også kan dateres til førromersk jernalder (Prescott 1986). Dette materialet er i stor grad blitt undervurdert som kildemateriale til førromersk jernalder, men gir et annet og mer fullstendig bilde av bosetningsutbredelsen i perioden enn det vi kan kalle det tradisjonelle kildematerialet; graver og gravmateriale.

Nye naturvitenskapelige metoder ga arkeologene flere muligheter i tolkningene av den førromerske jernalderen. Mangelen på grav- og depotfunn med daterbare gjenstander hadde både frustrert og forvirret mange arkeologer, men karbondateringsmetoden og pollenanalyser kunne nå vise detaljer om landbruket i forhistorisk tid. Pollenanalyser kunne vise overgang til nye kornsorter og økt gressproduksjon på Forsandmoen i Rogaland (Pilø 1989), og i Trøndelag ble det vist sikre tegn til korndyrking og rydding av nye åkre i førromersk jernalder (Prestvold 1994:94).

De siste 30 årene har det i større grad vært vanlig å se på sosiale, kulturelle og rituelle faktorer i tolkningen av førromersk jernalder (Hagen 1983:276; Solberg 2003). Dette vises også tydelig i avhandlingen til Kristin Prestvold (1994) om sosial organisasjon i forbindelse med

jernproduksjon, og Vivian Wangen (1999) og Christian Løchsen Rødsruds avhandlinger (2003) som begge tar for seg graver og hvilke ikke-synlige statusmarkeringer som har vært gjort i forbindelse med gravlegninger.

I dag avgrenses førromersk jernalder til tidsrommet 500 f.Kr. - år 0. Dette er basert på undersøkelser som viser jernproduksjon og -bruk så langt tilbake som 500 f.Kr. og en økende mengde romerske importvarer frem mot år 0, som markerer en glidende overgang til romertid (f. eks. Solberg 2003). Det finnes i dag et bredt utvalg funn fra førromersk jernalder, fra de fleste deler av landet. Boplasser, graver, depotfunn, bygdeborger, åkerspor, fossile planterester og diverse løsfunn gir grunnlag for videre analyser av perioden.

Ser man nærmere på denne forskningshistorien, vil det være mulig å se at den kan deles i fire hoveddeler:

- En tidlig periode hvor hovedmålet var å finne begynnelsen på norsk jernalder og om man i det hele tatt kunne snakke om en førromersk jernalder i Norge og Norden. I denne perioden forsøkte man å samle så mye materiale som mulig, og å lage en kronologi som kunne danne grunnlaget for diskusjonen. Det er med god grunn 1800-tallet av og til blitt kalt “gravhaugperioden” i norsk arkeologi (Brøgger 1930:8; Haavaldsen 1984:165). Spesielt Anders Lorange er kjent for sin gjennompløyning av gravhauger, med fokus på å samle inn gjenstander (Hagen 1997). Men ikke bare han hadde stor produktivitet på dette området, for førromerske graver kan Gabriel Gustafson og Nicolay Nicolaysen nevnes (se f. eks. Bjørn 1926 og Schetelig 1914). For det norske materialet lagde Haakon Schetelig (Schetelig 1914) en utfyllende oversikt, som med senere tilføyelser har vært brukt gjennom hele forskningshistorien.
- En ny periode kan skilles ut fra begynnelsen av 1900-tallet. Med registreringene som var gjort tidligere, ble det viktigste fokuset til arkeologene nå å forklare den mye omtalte “funnfattigdommen” i førromersk jernalder. Det ble satt fokus på Norges bosetningshistorie og gårdens opprinnelse (Haavaldsen 1984:166), og i tolkningene som fulgte med denne problemstillingen ble mangelen på funn et av de viktigste fokusområdene i førromersk jernalderarkeologi.

- Et nytt skille i faghistorien kan settes ved de nye registreringene i andre halvdel av 1900-tallet. Helt frem til flateavdekking ble tatt i bruk på 1970-tallet, manglet man annet kildemateriale enn graver og gravgods fra Oslofjordområdet, Jæren og Rogaland. Selv om mange innrømmet at mangelen på funn kunne skyldes mangel på arkeologisk virksomhet, ble ikke konsekvensen av dette tatt før man begynte å finne funnsteder i fjellet i forbindelse med vasskraftutbygging, spesielt på 70- og 80-tallet. Først da vil jeg si at man for alvor innså at det fortsatt var store områder hvor manglende undersøkelser hadde ført til et galt bilde av bosetningshistorien. Dette førte også til at flateavdekking for alvor ble tatt i bruk i Norge, slik man hadde gjort i Danmark allerede tidlig på 1960-tallet (Pilø 1991:52). Slik begynte en ny innsamlingsperiode, hvor utallige undersøkelser og nytt kildemateriale ble tilført det førromerske materialet.
- En siste hoveddel i denne forskningshistorien er preget av nye og utvidede tolkninger av det eksisterende og etter hvert omfattende materialet fra førromersk jernalder. Nye teoretiske utgangspunkt og nye perspektiver har ført til at forskning på det religiøse mennesket, ritualer og den forhistoriske forestillingsverden er kommet i fokus. Nye teorier fra andre fag tillater videre tolkninger enn arkeologien noensinne har sett, og åpner for en forståelse av førromersk religion og ideologi, så vel som bosetningsmønster og redskapskultur.

Til tross for alle nye perspektiver som er kommet til gjennom denne firedelte forskningshistorien, mener jeg enkelte perspektiver aldri er blitt fornyet. Fortsatt reproduseres til en viss grad hundre år gamle myter og tankemønstre, noe som har ført til at nye bidrag til den førromerske arkeologien i liten grad har utfordret den eksisterende diskursen. Dette kommer jeg tilbake til i diskusjonsdelen av oppgaven.

2 Teoretisk ramme

2.1 Et sosialkonstruktivistisk perspektiv

Utgangspunktet for problemstillingene i denne avhandlingen er en oppfatning om at all forskning foregår innenfor en konstruert virkelighetsoppfatning. Vitenskapen blir formet av de spørsmål man stiller og de data man samler, og hvordan man skriver om det. Det er mer enn bare materialtilfanget og observasjoner av det som former arkeologenes tolkninger. Dette er et konstruktivistisk syn, jf. Søren Kjørups beskrivelse:

”Generelt kan man ved «konstruktivisme» forstå det synspunkt at den virkelighet vi oplever og erkender, i større eller mindre grad er formet eller skabt gennem selve den måde vi tænker og taler om den på, gennem vores måder at beskrive, afbilde og forklare den på, altså gennem vores sprog og andre tegnsystemer og gennem vore begreber, og gennem sociale konventioner” (Kjørup 2001:7).

Vårt verdensbilde er formet av sosiale prosesser, samtidig som disse prosessene blir regulert gjennom et eksisterende verdensbilde. Viten skapes ved at man bygger opp felles sannheter, som blir til gjennom kamp om hva som er riktig og hva som er galt (Jørgensen og Phillips 1999:14). I motsetning til positivismen hevder derfor konstruktivismen at forskning ikke kan bli objektiv. Det er ikke bare tolkningene av data, men også hvilke data man velger å samle inn som er subjektivt (Olsen 1997:77, Trigger 1996:23). Et ikke-positivistisk teoretisk utgangspunkt som sosialkonstruktivismen er essensielt for diskursanalyse, fordi diskursanalysen innebærer at man anser “virkeligheten” som konstruert. Ved å bruke diskursanalyse, kan man avsløre hvordan forskningen former og formes av ulike ytre faktorer.

2.2 Diskursbegrepet

“Det foregår en uopphørlig kamp mellom forskjellige diskurser om å kunne definere de kategoriene og fenomenene som danner vår verden. Kampen om definisjonen av begrepet diskurs er selv intet unntak” (Neumann 2001:21).

Diskursbegrepet brukes innenfor mange ulike vitenskaper, og defineres på minst like mange ulike måter. I språkvitenskapen brukes begrepet til å beskrive en språklig enhet som er større enn en setning. En diskurs betegner altså en større sammenheng, et område som til sammen utgjør en betydning og en felles forståelse. Dette kan man i samfunnsvitenskapene og humaniora overføre til å betegne en bestemt måte å snakke om og forstå verden (eller et utsnitt av den) (Jørgensen og Phillips 1999:9). Innenfor diskursen har man en felles forståelse av hvordan virkeligheten er, og hvordan man håndterer den. Her skaper man en virkelighet på grunnlag av en felles enighet om hva som gir mening og hva som ikke gjør det (Jørgensen og Phillips 1999:22).

Grunnlaget for diskursanalysen er ideen om at det ikke finnes en objektiv sannhet, men at samfunnet preger diskursen samtidig som diskursen preger samfunnet (Jørgensen og Phillips 1999:22). Ingenting er endelig fastsatt, diskursen defineres hele tiden ut fra betingelser styrt av samfunnet og kulturen den blir til i. Samtidig preger også den viten som stadig utvikles samfunnet. Slik endres både diskursen og dens omgivelser konstant. Det vil alltid være en dragkamp mellom ulike synspunkter innenfor en diskurs, i tillegg til at det er konflikter mellom ulike diskurser. Som forsker vil man forsøke å få sin sannhet til å bli anerkjent, og slik endres diskursen og dermed også "sannheten". Diskursanalysen har ikke som mål å komme ut av diskursen, utgangspunktet er derimot at den gjeldende diskursen ligger til grunn, og at den er en del av analysen. Dette kan gjøre det vanskelig å analysere diskurser som er nære en selv, og det blir også umulig å se sin egen rolle som objektiv, eller se seg selv som sannhetsformidler (Jørgensen og Phillips 1999:31-32). I stedet må man redegjøre for sitt eget ståsted, og mottakerne må ta dette i beregning når de leser teksten. Innenfor arkeologien er ord og uttrykk utarbeidet og gjort til selvfølgelige deler av det akademiske språket gjennom en lang forskningstradisjon. For å se på hvordan språket er med på å produsere sannheter, og for å forsøke å forstå hvordan oppfatningen av førromersk jernalder er blitt preget av produsenter og mottakere av informasjon, er en viktig del av analysen å se på språket og hvordan det brukes bevisst eller ubevisst i arkeologiske tekster.

2.3 Diskursanalyse som metode

Å bruke diskursanalyse som metode vil si å jobbe med det som er sagt eller skrevet for å undersøke hvilket mønster man kan se i utsagnene, samtidig som man ser på hvilke sosiale

konsekvenser forskjellige diskursive fremstillinger av virkeligheten får (Jørgensen og Phillips 1999:31). Ved å se på språket i tekstene, men også helhetsinntrykket - hva er tatt med; hva er utelatt? vil man kunne definere ulike diskurser. I tillegg til dette vil språket og forskjellige uttryksmåter ha betydning for hvordan teksten oppfattes av leseren (Vagle 1995:123). Også i overleveringen mellom produsent og mottaker skapes sannheter, og disse kan ha like stor betydning som de sannhetene produsenten har forsøkt å skape (Jørgensen & Phillips 1999:52).

Innenfor feltet førromersk jernalder finnes det et hundretalls tekster, og hver av disse er et resultat av bruk av språk, materiale, kilder og ikke minst fokus. Grunnspørsmålet i analysen blir ”hvorfors er teksten slik den er?” (Johnstone 2002:8). Ved hjelp av tekst, tale og andre handlinger forsøker man å befeste objektive sannheter. Diskursanalysens formål er å avdekke disse og se hvordan akkurat disse sannhetene har fått en slik stilling, mens andre er blitt forkastet (Jørgensen og Phillips 1999:52).

Det finnes flere tilganger til diskursanalyse, og jeg vil ta utgangspunkt i diskursteori. Denne grenen av diskursanalysen er utviklet fra marxistisk teori (Jørgensen og Phillips:41), men har ikke som mål, som marxistisk teori, å avdekke en objektiv sosial struktur. I stedet er analysens formål å undersøke hvordan vi skaper virkeligheten. Den overordnede tanken i diskursteorien er at en konstant kamp om definisjoner av samfunn og identitet driver både diskursen og samfunnet fremover. Diskursanalytikerens oppgave er å følge disse konfliktene og se på hvordan samfunn, språk, mening og diskurs påvirker hverandre, for å definere den virkeligheten teksten er skrevet i (Johnstone 2002:9). Kun ved å plassere et verk i en sammenheng kan det få en fullstendig verdi som et bidrag til forskningen.

Sosialkonstruktivismen og diskursanalysen fokuserer på hvordan vår virkelighetsoppfatning konstrueres gjennom språk og handling (Jørgensen & Phillips 1999:17). Økt bevissthet rundt dette er kommet til i arkeologifaget i relativt ny tid. I løpet av arkeologiens faghistorie har det vært ulike oppfatninger om arkeologiens vitenskapelighet og hvor faget hører hjemme i den vitenskapelige sfæren. Det har også vært debatt omkring teoretiseringen av faget som kom til i løpet av 1960- og 70-tallet (Olsen 1997:19-21). Mens en del har hevdet at dette ligger utenfor arkeologiens sfære, er det i dag blitt en standard å redegjøre for forfatterens teoretiske ståsted.

Ulike teoretiske ståsteder har gitt ulik tilnærming til materialet, og i motsetning til for eksempel positivismens forestilling om en objektiv forskning, tar sosialkonstruktivismen utgangspunkt i at ingen forskning kan bli objektiv. Ulike teoretiske utgangspunkt har hatt ulik popularitet gjennom forskningshistorien, men hvorvidt man kan si at noen av dem har hatt hegemoni i perioder, er et annet spørsmål. Dette går jeg nærmere inn på i avhandlingens diskusjonsdel, hvor jeg vil se på arkeologenes bevissthet på sitt eget teoretiske utgangspunkt og hvorvidt dette blir klargjort for leseren.

2.4 Metode

Målet med diskursanalysen er å vise hvordan en tekst er en del av en kontekst og ikke en nøytral gjengivelse av virkeligheten (Vagle 1995:123). Språkbruk er både bestemmende for og bestemt av den sammenhengen den inngår i, og gjennom diskursanalysen skal man finne ut hva denne sammenhengen består i. Sammenheng er et vidt begrep, men kan inneholde betydninger som tid og sted, den sosiale og psykologiske verden man beveger seg innenfor, og omliggende språklige ytringer (Vagle 1995:126). I dette tilfellet er de språklige ytringene representert ved avhandlinger, artikler og oversiktsverk om førromersk jernalder, skrevet over en periode på omtrent hundre år. Hver enkelt tekst befinner seg i en sammenheng, eller en diskurs, som kan være skilt fra andre på flere måter. I denne avhandlingen, hvor jeg ser på tekster fra et avgrenset forskningsmiljø, det norske arkeologiske, er det tydeligste skillet mellom diskursene kronologisk. Andre skiller kan også være viktige, som forskerens bakgrunn eller politiske strømninger i forskningsmiljøet, men disse går jeg ikke inn på i denne avhandlingen.

Oppbygning og fokus i teksten er blant flere viktige områder å se på. Med fokus mener jeg både hva slags avgrensing forfatteren har valgt i teksten sin, hvilke områder og tidsperioder han eller hun fokuserer på, og hvordan materiale og teorier brukes i teksten. Oppbygning er viktig å se på fordi jeg vil se hvordan tidligere teorier og oppfatninger av førromersk jernalder brukes sammen med nytt materiale i tekstene, for å avkrefte eller bekrefte myter. Oppbygning og fokus sier noe om hva forfatteren vil med teksten og vil også hjelpe meg med å se hvordan myter forplanter seg innenfor disiplinen. De utgjør en stor del av leserens oppfatning av innholdet i teksten, noe som igjen preger den "sannheten" de sitter igjen med etterpå. Er fokuset i en tekst om førromersk jernalder kun på Sør-Norge, slik tilfellet er med svært mange av tekstene som omhandler denne

perioden (blant annet Grieg 1938; Hagen 1967; Hougen 1924; Schetelig 1914 m.fl.), kan leseren sitte igjen med en oppfatning om at det ikke fantes en førromersk jernalder i nordligere områder. Oppbygningen er naturlig nok svært ulik i de ulike tekstkategoriene. En artikkel som presenterer et materiale vil ha en annerledes struktur enn et oversiktsverk som samler en mengde tidligere innsamlede data for å gi et helhetsinntrykk av perioden.

Et viktig poeng i diskursanalysen er hvordan enhver diskurs har et gjensidig påvirkningsforhold med sin kontekst. Barbara Johnstone (2002:9) oppsummerer dette forholdet i slik: Diskursen formes av og former verden, språk, deltagere, tidligere og senere diskurser, medier og formål. Et interessant spørsmål i min analyse er hvordan ulike diskurser preger og blir preget av hva slags materiale som er tilgjengelig og hva slags materiale som blir vektlagt. Jeg vil se på i hvilken grad nytt materiale, nye typer materiale og nye måter å finne informasjon på, har endret den førromerske diskursen. I tillegg kan dette spørsmålet snus på hodet for å finne ut i hvilken grad eksisterende diskurs har hemmet vektleggelsen av nytt materiale eller ikke-tradisjonelle materialtyper. Det er grunn til å tro at det altoverskyggende fokuset på grav- og gravmateriale har ført til at blant annet kokegroper, boplassfunn og steinredskaper ikke er blitt en del av førromersk diskurs (Wangen 1999:69, 70). I en forlengelse av dette vil jeg se på teorier og hypoteser fremsatt for å forklare mangelen på tradisjonelle funn fra førromersk jernalder. Hvilke teorier som blir vektlagt kan i stor grad være preget av omstendighetene i resten av samfunnet, eller i vitenskapsmiljøet på det tidspunktet. Det er som tidligere nevnt blitt presentert en periodeinndeling av norsk faghistorie (Olsen 1997), basert på strømmingene i europeisk og amerikansk arkeologi (se f. eks. Trigger 2000). Ved å se på hvordan teorier og hypoteser om førromersk jernalder har endret seg i løpet av fagteorien, kan jeg så finne indikasjoner på om disse kan regnes som diskurser som har preget forskningen på førromersk jernalder.

Det siste momentet i analysen er språket i teksten. I ethvert fag utvikles en egen terminologi som benyttes av deltagerne, og som forhåpentligvis har en betydning det er enighet om. Innenfor førromersk jernalder er en del ord og uttrykk blitt en del av terminologien uten at det nødvendigvis er utviklet en felles forståelse av betydningen. Funntomhet, fattigdom og klimaforverring brukes med den største selvfølge i de fleste tekster om førromersk jernalder, og de fører med seg en del antagelser og oppfatninger som ikke nødvendigvis er riktige. Ved å se

nærmere på hvordan disse og andre verdiladede ord blir brukt i tekstene, håper jeg å kunne fange opp ulike forestillinger om førromersk jernalder. Utgangspunktet for diskursanalysen er at språket ikke er et nøytralt virkemiddel som kan gjenspeile virkeligheten. Det kan kun skape representasjoner av virkeligheten, og da med forfatteren og leserens bakgrunnskunnskap som basis for tolkningsprosessen (Jørgensen & Phillips 1999:18, Vagle 2002:123). Gjennom språket tegner man således et bilde av perioden som i stor grad preges av hvilke ord man velger og hvordan man velger å bruke dem. Når ordet funnfattigdom, som i utgangspunktet beskrev mangelen på funn, i visse tilfeller har gått over til å bety reell fattigdom, har det skjedd en betydningsendring som gjør at et helt annet bilde blir tegnet av perioden enn det som var utgangspunktet. Ved å se på bruken av disse verdiladede ordene kan man forsøke å kartlegge hvor diskurser endres og hvordan de eventuelt blir stående til tross for påvirkning utenfra.

Alle de ovennevnte punktene kan oppsummeres i et analyseskjema som vises på neste side.

2.5 Skjema for analyse av tekster

Avgrensning av perioden i tid og sted

- a Tidsrom
- b Hvilke områder omfattes?

Tekst og språk

- a Oppbygning
- b Fokus
- c Brukes ladete ord og begreper, som “fattig”?
- d Hvordan kjennetegnes perioden?
- e Presenteres et syn på tidligere forskning?
- f Presenteres et teoretisk ståsted?

Hvilket materiale vektlegges?

- a Gjenstander
- b Graver
- c Hus
- d Annet

Hvilke hypoteser og teorier vektlegges/avvises

- a Klimahypotese
- b Religionsskifte
- c Svekket kontakt med Europa
- d Sosiale endringer
- e Arkeologenes manglende arbeid/forsvunne funn
- f Andre

3 Materiale

3.1 Utvelgelsen av tekster

Materialet består av et utvalg arkeologiske tekster fra 1900-tallet og begynnelsen av 2000-tallet. Det er tre hovedtyper av tekster. Den første typen er oversiktsverkene, som enten er en oversikt over hele landet over en lengre periode, over et mindre område over en lengre periode, eller over hele landet i førromersk jernalder. Jeg har naturlig nok kun tatt for meg de kapitlene som omhandler førromersk jernalder. Oversiktsverkene kan ofte være generaliserende, men inneholder generelt mer tolkning av materialet enn kortere tekster, i alle fall en konkluderende avslutning. Den andre tekstkategorien er kortere artikler. Disse tar som regel for seg et mindre materiale eller én spesiell kontekst, og består for en stor del av detaljerte beskrivelser av funnene herfra (f. eks. Bergsvik 2006; Skjølsvold 1969). Disse artiklene har kortere tolkningsdeler, men det er nyttig å se hvordan forfatteren beskriver funnene og eventuelt hvordan han eller hun konkluderer i artikkelen. En del artikler tar også opp førromersk jernalder i seg selv, eller “keltertidsproblemet” (f. eks. Hinsch 1951; Pilø 1991). Den siste tekstkategorien er magistergradsavhandlinger og hovedoppgaver. Disse tar ofte for seg mindre kontekster eller smalere problemstillinger enn oversiktsverkene, men inneholder samtidig en større tolkningsdel enn artiklene (f. eks. Wangen 1999).

For min oppgave er tekster med en større tolkningsdel mest interessant, men det vil også være viktig å se på hvorvidt bildet som tegnes av perioden samsvarer i tekster som gir en mer generell oversikt over perioden og tekster som går mer detaljert inn på ett område eller én undersøkelse. Det er min hypotese at oversiktsverkene, i motsetning til artiklene og avhandlingene som tar for seg ett bestemt materiale, fokuserer mer på det materialet som ikke finnes og i større grad har bidratt til å skape myten om førromersk jernalder.

I utvelgelsen av tekstene har det vært viktig å finne bidrag fra hele perioden jeg tar for meg, det vil si spredt utover fra begynnelsen av 1900-tallet til begynnelsen av 2000-tallet. I tillegg har jeg lagt vekt på å inkludere både tekster fra de mest innflytelsesrike arkeologene og å få med et representativt utvalg av hva som faktisk er blitt skrevet. Det er derfor enkelte perioder og arkeologer som er overrepresenterte, uten at jeg mener dette gjør noe annet for undersøkelsen

enn å understreke ulike tider og arkeologers større eller mindre fokus på førromersk jernalder. Kjønnbalansen blant forfatterne er meget skjev, med bare tre kvinnelige forfattere av tilsammen 20. For perioden frem til midten av 1900-tallet kan man argumentere med at dette er representativt for kvinneandelen ved universitetene og faget arkeologi. Når det gjelder de senere årene, kan det se ut som om det er en større kvinneandel blant dem som har yngre deler av eldre jernalder eller yngre jernalder som sitt hovedfelt (f. eks. Liv Helga Dommasnes, Kristin Prestvold, Heid Gjøstein Resi og Wencke Slomann).

Mange flere tekster kunne vært inkludert i analysen. Dette gjelder forfattere som ikke er representert her (f. eks. Erling Johansen og Jan Petersen) og verk fra forfattere som allerede er representert (f. eks. Bjørn 1929, Hougen 1947, Skjølvold 1984). I tillegg finnes det aktuelle tekster blant tidligere og senere utgaver av tekster som allerede er inkludert (f. eks. Hagen 1967; Holmsen 1939 og 1961; Magnus og Myhre 1986 og 1995). Jeg tror likevel jeg har fått et representativt utvalg med de valgte tekstene.

3.2 Oversikt over de utvalgte tekstene

- 1913 Haakon Shetelig *Den førromerske jernalder i Norge*
- 1924 Bjørn Hougen *Grav og gravplass : eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold*
- 1925 Anton Wilhelm Brøgger *Jernet*
- 1925 Haakon Shetelig *Jernet og "keltisk jernalder"*
- 1926 Anathon Bjørn *Fra vor ældste jernalder*
- 1938 Sigurd Grieg *Listas jernalder*
- 1939 Harald Egenæs Lund *Fra bronsealder til jernalder : Studier i Rogalands eldre kulturhistorie*
- 1940 Anton Wilhelm Brøgger *Jernet og Norges eldste økonomiske historie*
- 1949 Andreas Holmsen *Jernet og gårdsbruket*
- 1951 Erik Hinsch *Førromersk jernalder i Norge*
- 1969 Arne Skjølsvold *Et keltertids klebersteinsbrudd fra Kvikne*
- 1972 Oddmunn Farbrege *Kolgroper og keltartidsproblem*
- 1976 Bente Magnus og Bjørn Myhre *Førromersk jernalder*
- 1978 Per Oscar Nybruget *Førromersk jernalder i Sørøst-Norge*
- 1983 Anders Hagen *Førromersk jernalder (ca. 50 f.Kr. - 50 e.Kr.)*
- 1989 Lars Pilø *Den førromerske jernalder i Vest-Norge : et kulturhistorisk tolkningsforsøk*
- 1991 Lars Pilø *Førromersk jernalder - fra en annen vinkel*
- 1994 Arnvid Lillehammer *Bønder og bronse og Nytt metall, ny samfunnsform*
- 1999 Vivian Wangen *Gravfeltet på Gunnarstorp : et monument over dødsriter og kultutøvelse*
- 2003 Bergljot Solberg *Jernalderen i Norge*
- 2003 Christian Løchsen Rødsrud *Fattige graver - komplekse ritualer? : rituelle uttrykk og endringsaspekter i jernalderens begynnelse belyst gjennom graver i Østfold*
- 2006 Knut Andreas Bergsvik *Førromersk jernalder ved Skatestraumen*

4 Analyse av tekster fra forskningshistorien

4.1 Haakon Shetelig *Den førromerske jernalder i Norge (1914)*

Teksten er en artikkel i *Oldtiden 1913* og er bygd opp som en gjennomgang av det eksisterende materialet med presentasjon av ulike teorier og mulige tolkninger etterpå. Shetelig forsøker som mange andre på denne tiden å tidfeste jernalderens begynnelse, samt å undersøke om det faktisk finnes en førromersk jernalder i Norge. Han mener man må regne jernalderens begynnelse til det femte århundre f. Kr. Geografisk fokuserer han på Sør-Norge, hvor mesteparten av det førromerske materialet som da var kjent var funnet. Han kommenterer at “Fundene er praktisk talt samlet paa de meget begrænsede omraader ved begge sider av den ytre Kristianiafjord og paa Jæren” (Schetelig 1914:135), og peker på de manglende funn fra resten av Norge. Spesielt i Trøndelag, hvor funntettheten fra bronsealder var relativt stor, mener han det er sannsynlig at det vil komme frem flere funn i fremtiden. Han peker også på et viktig poeng; at i det sørlige Norge er det ikke snakk om en lav funntetthet i forhold til andre perioder. Et annet poeng han trekker frem er at forskjellen i materialet fra bronsealder og førromersk jernalder først og fremst består i at det er flere faste kulturminner fra bronsealder (ibid.:136). Han viser også til at funnmaterialet i Norge er mindre enn i nabolandene både når det gjelder bronsealder og romertid, slik at førromersk jernalder ikke utpeker seg i så måte (ibid.:135).

Fokuset er hovedsakelig på graver, samt noen løsfunn. Hustufter og boplasser nevnes ikke, og var heller ikke kjent på dette tidspunktet. Derimot trekker han frem klebersteinsbrudd i Nordhordland og Hardanger som tegn på at utbredelsen av førromerske bosetninger kan ha vært større enn det foreliggende materialet kunne vise (ibid.:134). Gravfunnene beskriver Shetelig som “fattige” og han betegner gravene som “meget simple og fattige brandgraver” (ibid.:128).

Et av målene med teksten er å forklare mangelen på funn, samt kvaliteten på funnene. Shetelig nevner blant annet at gravskikken har preget vårt inntrykk:

“Det er jo noksom bekjendt at vort materiale fra denne tiden er fattig, og at perioden indtar en meget beskednen plass i norske muséer. Sammenlignet med de tidligere og endda

mere overfor senere perioder her i landet kan denne fattigdom meget rimelig søkes forklaret ved tidens begravelsesskik og gravform” (ibid.:134).

Han presenterer også Sernanders (1910) hypotese om en klimaforverring i førromersk jernalder, som var kommet få år tidligere. Han påpeker imidlertid at det finnes flere andre mulige forklaringer, og at “Før hypotesen kan antas, maa vi avvente flere indgaaende detaljundersøkelser.” (ibid.:136). Religion eller sosiale endringer nevnes ikke som mulige årsaker til endringene i funnmaterialet. Shetelig bruker “fattig” konsekvent for å beskrive både kvantitet og kvalitet på gjenstander og graver.

4.2 Bjørn Hougen *Grav og gravplass : eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold (1924)*

Grav og gravplass er en avhandling i serien Videnskapsselskapets Skrifter, og er i hovedsak en gjennomgang av gravmaterialet fra Østfold og Vestfold. En innledning presenterer karakteristiske trekk ved perioden og en kort oppsummering med noen generaliseringer. Bjørn Hougen setter jernalderens begynnelse ved omkring 500 f. Kr. med støtte i Sheteligs (1914) arbeid. Han påpeker at det utenfor Jæren, Østfold og Vestfold kun finnes få og spredte funn og presenterer i denne sammenheng Sernanders klimahypotese. Uten å ta stilling til denne, lar han den likevel henge som en mulig forklaring for mangelen på funn i resten av landet (Hougen 1924:7). I siste kapittel i teksten, en oppsummering av materialet fra hele eldre jernalder, skriver Hougen at materialet fra eldre jernalder i Østfold og delvis Vestfold viser at gravmaterialet er betinget av tradisjoner og gravskikk, ikke fattigdom eller avfolkning. Han mener å kunne vise at sterke tradisjoner fra førromersk jernalder er blitt videreført i senere deler av jernalderen, da gravene også fra senere perioder er utstyrt med mindre gravgods enn vanlig. Elgesem i Vestfold trekkes frem som et eksempel på en gravplass hvor den førromerske tradisjonen har preget hele gravskikken. “Et par av haugene fra vikingetid er nokså fyldig utstyrt, men ellers er det hele usedvanlig fattigslig” (ibid.:56). Konklusjonen i teksten er klar:

“En død og matt tid vil neppe kunne skape en fast og vedholdende tradisjon. Avspeilet de førromerske gravers fattigdom tilsvarende økonomiske eller kulturelle forhold, er det

rimelig at der, når lysere tider oprant, hurtigere vilde finne en utjevning sted mellem de rike og de fattige gravplasser. Når skikk og bruk fra førromersk jernalder kunde festne sig gjennom århundrer, synes det å vise at denne periode kanskje allikevel har hat et sterkt og særpreget kulturinnhold iallfall i visse deler av landet, selv om de klimatiske forhold var aldri så slemme” (ibid.:57).

Hougen bruker et nøkternt språk i gjennomgangen av gravmaterialet, selv om han ved én anledning beskriver et funn som bestående av “små fattige brandgraver” (ibid.:9) og senere også beskriver nordre Vestfold som “uhyre fattig på fund” (ibid.:16). I de mer generaliserende oppsummeringsavsnittene, bruker han imidlertid “fattig” og “fundfattigdom” som hovedbegreper.

4.3 Anton Wilhelm Brøgger *Jernet* (1925)

Teksten er kapittelet som omhandler første del av jernalderen i Brøggers norgeshistorie *Det norske folk i oldtiden*. Han mener man med de nordiske kronologiundersøkelsene har klart å sette et tidspunkt for den første tilsynekomsten av jern, og dermed en slags begynnelse på jernalderen. Denne mener han kan settes til 7. århundre f.Kr. For å tidfeste den virkelige jernalderens begynnelse, mener han imidlertid at man må finne det tidspunktet hvor jernet kom i bruk til redskaper og våpen, og når man kan se spor av en hjemlig jernproduksjon (Brøgger 1925a:135). På dette grunnlaget mener Brøgger at “Det var Ingvald Undset som hos oss la grunnen til den riktige og klare opfatning av vår jernalders begynnelse ved den romerske kulturs innflytelse. Noen virkelig import av jern før i 2.-3. årh. vil det dog være vanskelig å påvise” (ibid.:139). Brøggers viktigste fokus i teksten er å ta for seg jernets introduksjon og konsekvensene av det i Norge og legger spesiell vekt på jernøksa og jernvinnas betydning for bosetningens utvikling og spredning. Han begynner med en beskrivelse av førromersk jernalder, men hovedvekten ligger på senere perioder i jernalderen

Brøgger anser altså ikke førromersk jernalder for å være en virkelig del av jernalderen, og begrunner dette med at til tross for at man har et stort antall graver i Østfold, Vestfold og Rogaland, har det ikke fremkommet særlige mengder av jerngjenstander:

“Det eneste jern som hittil er kommet frem fra et tidsrum på en 6-700 år av vår historie er i alt en 10-12 nåler, spenner og beltehaker av jern foruten noen av bronse, tre små kniver av jern som antagelig har vært til sakralt bruk, og som en viktig undtagelse et funn av to spyd og en skjoldhatt fra en grav i Vestfold” (ibid.:136).

På bakgrunn av disse funnene slutter Brøgger for det første at jernet ikke kom i virkelig bruk før i 2. eller 3. århundre, da først som importvare, for det andre at det nærmest ikke fantes bosetning i innlandet før “Det indre landnåm” (ibid.:156) som han tidfester til omkring 3.-5. århundre e.Kr. (ibid.:157). Med denne holdningen til befolkningsspredning, mener Brøgger at “Den såkalte funnfattigdom i disse århundreders norske materiale er helt tilsynelatende” (ibid.:136). Han avviser samtidig “en helt plutselig og voldsom klimaforandring, hvorved deler av Norden nærmest måtte tenkes å være blitt “folketomme”. Man har talt om “fimbulvinteren”. Det er tidligere gjort rede for det usannsynlige i en sånn forklaring, og for de nokså avgjørende saklige grunner til ikke å kunne godta den” (ibid.:136). Som en forklaring på den sene opptagelsen av jern i Norden, skriver Brøgger at kelterne ikke hadde noen “koloniserende evne”, og at det først var romerne med sine handelsinteresser som introduserte jernet til befolkningen i Norden (ibid.:137-139).

Til tross for det karakteristiske billedlige språket, styrer Brøgger unna alle ord og uttrykk som “fattig” og lignende. Den “såkalte funnfattigdom” tar han avstand fra (ibid.:136). Denne teksten har store likhetstrekk med både *Vår bondekulturs opprinnelse* (Brøgger 1925b) og *Jernet og Norges eldste økonomiske historie* (Brøgger 1940).

4.4 Haakon Shetelig *Jernet og “keltisk jernalder” (1925)*

Teksten er et kapittel i Sheteligs norgeshistorie *Norges forhistorie*, omhandler førromersk jernalder og innføringen av jernet i Norge og Norden. Shetelig (1925:104) fremsetter en hypotese om at kunsten å utvinne jern var kjent i Norden allerede fra 7. århundre f. Kr. og kaller bronsealderens sjette periode den egentlige overgang til jernalder. Dette mener han gjelder for i alle fall Danmark, og “sandsynligvis ogsaa videre nordover” (ibid.:106). Han mener det egentlig store skillet finnes mellom førromersk jernalder og romertid, ikke mellom bronsealder og førromersk jernalder (ibid.:120). Geografisk fokuserer Shetelig på Norden i helhet, med spesiell

vekt på Østfold, Vestfold og Sørvest-landet. Han trekker også frem et funn fra Varanger, men tviler på at dette funn fra så langt nord kan aldersbestemmes på samme typologiske grunnlag som det sørskandinaviske materialet.

Shetelig begynner med å påpeke hvor viktig jernet har vært i menneskets historie, og går på grunnlag av det inn i en grundig gjennomgang av jernvinnas historie i Norge. Hoveddelen av kapittelet handler om Norden i sin helhet, og ikke Norge spesielt, uten at han utdyper om det er fordi han tenker seg at hele Norden har fulgt samme tidslinje i overgangen fra bronsealder til jernalder. Foruten å fokusere på jernet og jernvinnas introduksjon, legger Shetelig mye vekt på Nordens manglende og “fattige” funn. Han beskriver dette som “de bestemte kulturforhold paa denne tid som længe har gjort det saa vanskelig at paavise den første perioden av jernalderen i Nordlandene” (ibid.:106). Som den fremste årsaken til dette nevner han den nye gravskikken som gjør seg gjeldende i siste del av bronsealder og førromersk jernalder, med “et utstyr som er det fattigste som tænkes kan” (ibid.:107). Han argumenterer først for at branngraver med mindre gravutstyr er et uttrykk for en ny gravskikk som vitner om kontakt med Mellom-Europa, men trekker senere frem det nordiske området som en “isoleret og lokal kulturgruppe” (ibid.:109), før han igjen argumenterer for at “utviklingen i Norden i alle store træk følger den keltiske i Mellemeuropa” (ibid.:110). Det kan virke som om Shetelig med den “nordiske isolasjonen” mener fraværet av kontakt med sydligere folkegrupper enn kelterne. Han presenterer Sophus Müllers hypotese om at kelternes erobringer i Europa brøt gamle handelsforbindelser, men avviser Sune Lindqvists (1920) teori om at kelterne bevisst isolerte den nordlige befolkningen (Shetelig 1925:111). Shetelig legger også stor vekt på den eiendommelige utbredelsen av førromerske funn i Norge og Norden. Selv om han innrømmer at det førromerske materialet kan være vanskelig å påvise, og at det mest sannsynlig vil fremkomme mange flere funn enn de da kjente, presenterer han Sernanders (1910) klimahypotese som en mulig forklaring på mangelen av funn i innlandet og nord for Trøndelag (Shetelig 1925:115). Shetelig skriver at han som arkeolog ikke har noe grunnlag for å diskutere det naturvitenskapelige grunnlaget for hypotesen, men mener teorien gir en “bestikkende naturlig forklaring av flere gaadefulde forhold ved den førromerske jernalder i Skandinaviem”, og nevner at “fremtrædende nordiske arkæologer” som Oscar Almgren og Birger Nerman (1923) støtter Sernander (ibid.:117).

Shetelig karakteriserer gjennom hele teksten både materialets utforming og mengde (ibid.:106, 107) og selve perioden (ibid.:111, 112) som “fattig”. Følgende sitat er et godt eksempel:

“Det var en fattig tid, og ikke bare i de egentlig skandinaviske landene, men ogsaa i Finland og Baltikum. Desuten er det ikke bare fattigdommen som er paafaldende, men ogsaa en tilbakegang i kulturens niva; de formskjønne elegant bronsealders typer, med raffineret ornamentik, avløses av grovere og plumpere i tidlig jernalder. Og videre er det ikke alene de fattige kulturformer som karakteriserer den førromerske jernalder i Skandinavien; det er, som nævnt, ogsaa en merkelig sparsom repræsentation av denne perioden” (ibid.:112).

4.5 Anathon Bjørn *Fra vor ældste jernalder* (1926)

Artikkelen er hentet fra *Bergens Museums Aarbok 1926*. Bjørn setter jernalderens begynnelse til omkring syvende århundre f. Kr. og mener man også må regne første århundre e. Kr. til førromersk jernalder (Bjørn 1926:32). Han avviser Brøggers påstand om at en virkelig jernalder ikke begynte før flere hundreår e. Kr. (ibid.:38). Geografisk fokuserer Bjørn på Sør-Norge. Han går gjennom materialet fra de sørnorske fylkene, og mener at Trøndelag er det nordligste området hvor det er funnet gjenstander fra førromersk jernalder. Målet hans er å gi en oversikt over nye funn som er kommet etter Sheteligs avhandling fra 1914, samt å sette frem noen egne tolkninger av materialet. Han legger spesiell vekt på å vise at mangelen på funn fra førromersk jernalder kun er tilsynelatende.

Bjørn avviser at det er andre grunner til mangelen på funn fra førromersk jernalder enn gravskikken og arkeologenes manglende arbeid (Bjørn 1926:24, 28, 29). I stedet peker han på innflytelsen fra andre deler av Europa, som gravskikken og gravmaterialet viser:

“I disse forbindelser utad og indad ser jeg ogsaa grunden til, at de fleste graver fra førromersk tid er uten ethvert utstyr. Dette har været utlagt slik, at gravene avspeiler periodens kulturelle nedgang og store fattigdom, men som jeg imidlertid i mit tidligere anførte arbeide har paavist, er denne betragtningsmaate fuldstændig feilagtig, og jeg har

samtidig paapekt, at den eneste grund til dette i og for sig merkelige forhold er at tiden hadde en fast gravskik, hvori utstyr for den døde ikke indgik som led” (ibid.:28-29).

Denne gravskikken har ifølge Bjørn ført til at “der endnu er store omraader, hvorfra ingen førromerske fund foreligger, idet grunden da ganske enkelt maa søkes i at periodens fund ikke er kommet til vor kundskap” (ibid.:29). Videre skriver han at et tilsynelatende fravær av funn ikke gir noen grunn til en slutning om fravær av mennesker, og at også Trøndelag og nordlige områder mest sannsynlig har vært befolket i førromersk jernalder (ibid.:30). I tillegg legger han vekt på at både gravskikken og materialet som er funnet viser at perioden ikke kan karakteriseres av verken stagnasjon, isolasjon eller kulturell nedgang, i og med at materialet har mange fellestrekk med resten av Norden og andre deler av Europa. Han mener også at dette materialet viser at Norge ikke har vært befolket av “omflakkende stammer”, men bofaste jordbrukere (ibid.:40).

Ved å vise til gravmateriale har Bjørn altså avvist at førromersk jernalder var en nedgangstid, og han unnlater seg stort sett fra å male dystre bilder av perioden med ladede uttrykk som fattigdom og lignende. I stedet er betegnelsene som går igjen i beskrivelsene for eksempel “enkelhet” (ibid.:40), “sparsommelig” og “lite”. Han skriver likevel også “det fattige materiale” (ibid.:32), og beskriver enkelte områder som “fattige paa fund” (ibid.:14). Som en oppsummering skriver Bjørn:

“Derfor maa det være fuldt berettiget at tale om en fastboende befolkning i Norge i førromersk tid, som, efter det som er fremført i denne opsats, i hvert fald stort set maa ha været kulturelt likestillet med den samtidige befolkning i det øvrige Norden” (ibid.:42)

4.6 Sigurd Grieg Listas jernalder (1938)

Teksten er en avhandling hentet fra *Universitetets oldsaksamlings skrifter* og behandler funnene fra utgravningene Grieg sto for på Lista. Grieg støtter seg på Bjørn (1926) når han setter jernalderens begynnelse til 7. århundre f. Kr., men fremhever som Bjørn (1926:27) at dette mer er et forstadium til den virkelige jernalderen, da jernet blir det viktigste materialet. Hovedvekten i teksten ligger på redegjørelse for funnene fra Lista og beskrivelse av materialet (Grieg 1938:4-

21). Hovedmålet under utgravningene var innsamling av data (Hagen 1997:155), og dette preger også teksten, hvor tolkningene kommer sekundært i et kortere, konkluderende avsnitt. Fokuset i dette avsnittet ligger på å vise at materialet gjenspeiler gravskikk heller enn samfunnsforhold.

Grieg (1938:23) henviser til Sheteligs forklaring på manglende funn i det førromerske materialet; at tidens gravskikk og gravform har gjort at gravene er vanskelige å finne og lett kan forsvinne. I tillegg viser han til at selv om det norske materialet er “påtagelig fattigere” enn det sydsandinaviske, er dette ikke særegent for førromersk jernalder. Han støtter seg på både Bjørn og Sverdrup når han avkrefter teorier om klimaforverring og nedgang i befolkning og velstand. I stedet fremheves viktigheten av gravskikk (ibid.:24).

Språklig bruker Grieg konsekvent betegnelsen fattig om materialet. Han skriver blant annet i innledningen at “Fundene er som alltid i denne kulturperiode i Norge fattige og lite anselige; men de synes å vidne om en jevn overgang fra bronsealder til jernalder og med bosetning på de samme steder som i bronsealderen” (ibid.:4). Han ser med andre ord ikke overgangen fra bronsealder til jernalder som noe brudd, og ser heller ikke førromersk jernalder som en nedgangstid på noen måte. Når det gjelder behandlingen av materialet, ligger fokus kun på graver, og det stilles heller ikke spørsmål ved mangelen på andre funn. Ved ett tilfelle nevnes spor av et hus mest sannsynlig fra tidlig førromersk jernalder, som er blitt funnet under en grav (ibid.:13).

4.7 Harald Egenæs Lund *Fra bronsealder til jernalder (1939)*

Teksten er en artikkel i *Viking 1939* som gir en oversikt over Rogalands forhistorie, særlig i bronsealder og jernalder. Harald Egenæs Lund avgrensner ikke perioden i årstall, men fokuserer mer på den relative kronologien. Hans mål med artikkelen er å vise kontinuitet i bosetningen gjennom hele bronsealder og jernalder, til dels også helt fra steinalderen. Han begynner med å gi en kort beskrivelse av bronsealderens Rogaland, “et av de rikeste distrikter i Norge på faste fortidsminner og funn fra bronsealderen” (Lund 1939:55). Hoveddelen av artikkelen omhandler gravskikk i henholdsvis bronsealder og jernalder, og i hvilken grad man kan spore kontinuitet i de ulike elementene i denne, men Lund trekker også inn andre kilder, som helleristninger, spor etter hus og gårder, offerfunn og navneforskning.

Med denne gjennomgangen avkrefter Lund alle teorier som måtte ha hevdet at det har vært et brudd i bosetningshistorien (Lund 1939:71, 72, 77). Han mener gravskikken viser at jernalderens befolkning i Rogaland er etterkommere etter bronsealderens mennesker, samtidig som gjenstandsmaterialet og de gradvis fornyede gravskikkene viser fortsatt kontakt med andre områder, spesielt Danmark (ibid.:72). Her mener han å kunne se endringer i det religiøse, men fremhever at “religionshistoriske opgaver egentlig skulde falle utenfor arkeologiens ramme” (ibid.:73). Likevel forklarer han endringene i gravskikken mer som en religiøs endring enn en økonomisk eller sosial endring, og skriver:

“Oldsaksmaterialet og gravskikken forteller at nye materielle og religiøse strømninger nådde Rogaland i førromersk jernalder, overveiende igjen over jysk område, men også over østnorsk område” (ibid.:72).

Lund presenterer også klimaendringer som en mulig endringsfaktor ved overgangen til jernalder. Han påpeker at Sernanders klimahypotese har vært ulikt vurdert (ibid.:82), særlig fordi samarbeidet mellom naturvitenskapene og arkeologien ennå ikke er kommet langt nok. Inspirert av A. W. Brøgger, åpner han likevel for at nødvendighet av vinterføring når buskapen ikke lenger kunne gå ute hele vinteren, kan ha gjort at befolkningen er blitt mer bofast enn tidligere (ibid.:76). At klimaendringene skal ha hatt drastiske konsekvenser for befolkningen åpner han imidlertid ikke for, og i et avsnitt om tilbakegangen i funnfrekvensen i førromersk jernalder, skriver han:

“Det er ikke tale om noe brudd i bosetningshistorien hverken i Rogaland eller de fleste andre distrikter i Sør-Norge. Hvorvidt det derimot kan ha vært tilbakeslag i befolkningen tallmessig sett, kan ikke avgjøres med sikkerhet ut fra selve funnene, men bare antas i enkelte tilfelle. I hvert fall vil det her være mulighet for mange feilslutninger” (ibid.:81).

Lund tar spesifikt opp kvaliteten på funnene fra Rogaland, og mener at de utvilsomt gir et både “enklere og fattigere inntrykk enn både den foregående bronsealderens og den etterfølgende

romertids materiale” (ibid.:81). Han beskriver også bronsealderen som en “rikere” periode enn førromersk jernalder. Bortsett fra dette er språket forholdsvis nøkternt.

4.8 Anton Wilhelm Brøgger *Jernet og Norges eldste økonomiske historie (1940)*

Teksten er hentet fra serien *Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, og representerer Brøggers syn på hvordan og når jernet først ble tatt i bruk i Norge. Han foreslår ikke noe eksakt tidspunkt for overgangen til jernalder, men fremhever som tidligere (Brøgger 1925a) at det i århundrene f. Kr. ikke er snakk om en virkelig jernalder. Geografisk fokuserer han i teksten på innlandet i Sør-Norge, men disse områdene mener han ble viktige først flere hundre år e. Kr. For førromersk jernalder trekker han frem Østfold, Lista og Jæren som viktige områder (Brøgger 1940:11). Han starter artikkelen med en gjennomgang av historien og situasjonen i Middelhavsområdet og Midtøsten da jernet først kom i bruk der. Dette skal være et bakteppe for hans tolkninger av hva slags betydning jernet har hatt her i nord, og er også et argument for hans syn på utvikling, som han viser med setningen: “Jernet er et utmerket eksempel på at en *opfinnelse* ikke kommer før et eller annet sentralt livskrav hos menneskene kaller på den” (Brøgger 1940:5). Videre i artikkelen viser han til danske undersøkelser, hvor det er oppdaget åkre og spor etter jordbruk fra tiden f. Kr. På grunnlag av dette mener han at “Vi ser ganske enkelt for våre øine at det er *en ny tid* som grunnlegges i disse merkelige årene fra ca. 300 før Christus” (Brøgger 1940:9). Med dette mener han overgangen til fastboende jordbruk. Etter dette går Brøgger over til å beskrive den eldste jernalderen i Norge, men fokuset i artikkelen ligger mye senere enn førromersk jernalder. Brøgger mener det er jernøksten som markerer overgangen til en ekte jernalder, og denne er det ikke spor etter før flere hundre år e. Kr. (ibid.:8). Størstedelen av artikkelen omhandler derfor folkevandringstid og merovingertid, og fokuset ligger på ekspansjonen blant bondebefolkningen etter hvert som folketallet steg.

Da han skrev sitt verk *Det norske folk i oldtiden* i 1925, benektet Brøgger at det i det hele tatt gikk an å snakke om en jernalder i Norge før flere hundre år e. Kr. Han mente at funnene fra førromersk jernalder viste at det var stein som var det viktigste redskapsmaterialet, og at befolkningen for det meste var “veidefolk” (Brøgger 1925a). I denne 15 år yngre artikkelen har han moderert standpunktet sitt noe. Han innrømmer at det i alle fall i områdene rundt Lista og Jæren *kan komme til å* vises at man kan snakke om en jernalder i århundrene f. Kr., og det

viktigste spørsmålet å stille for å finne ut dette, er “på hvilke områder av samfundslivet i Norge eller Norden betydde jernet noe, for at vi overhodet kan snakke om en jernalder” (Brøgger 1940:8). Selv om han viser til at det er funnet jernsigder i graver fra førromersk jernalder (ibid.:12), mener han likevel at jernet først og fremst var et smykkemetall (ibid.:11), og at det var mer det at bronzen forsvant enn at jernet ble introdusert, som førte til en endring av samfunnsform i Norden i tiden før år 0. Brøgger argumenterer her for at bortfallet av bronse til våpen førte til at den herskende eliten fra bronsealderen mistet makten, og en klasse av frie bønder vokste frem (ibid.:10). Dette, og beviser for at februket var omtrent enerådende, mener Brøgger å kunne finne i gravmaterialet (ibid.:12). Bortsett fra “Østfold, Lista, Jæren og kanskje et par mindre områder til”, mener han imidlertid at landet har vært svært skrint befolket i hele eldre jernalder. Han peker på at det finnes noen få funn fra innlandet, men påstår ganske bombastisk at “det er bare noe en mann har mistet i skogen for en femtenhundre år siden” (ibid.:14).

Brøgger er helt klar på at krise, avfolking og klimaforverring ikke er aktuelle forklaringer. I stedet mener han Østfold, Lista og Jæren er preget av “stor kulturell aktivitet, en fornyelse, omdannelse og grunnleggelse” (ibid.:11). Om klimahypotesen skriver Brøgger:

“Glosen “klimaforverring” må ut av språket når det gjelder den førromerske tiden. Den er et kulturhistorisk problem og ikke et naturvitenskapelig. Den forutsetter at bronsealderklimaet var et slags nordisk paradisi, herlighet og glede. Men det er ikke tilfelle” (ibid.:11).

Etter Brøggers mening førte endringene i klimaet til bedre forhold for februket, og var i det hele tatt ikke en forverring. Han avkrefter som sagt også at det var en nedgangstid, og beskriver verken perioden eller materialet som fattig. For å oppsummere er altså Brøggers syn på perioden før år 0 at man ikke i noen særlig grad begynte å bruke jern, unntatt i form av sigder, som ble brukt til å skaffe for til husdyr. Den store endringen som imidlertid skjer, er i samfunnsstrukturen, fordi den tidligere eliten mistet sin tilgang til bronse.

4.9 Andreas Holmsen *Jernet og gårdsbruket (1949)*

Jernet og gårdsbruket er kapittelet om jernalderens begynnelse i *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660*. Andreas Holmsen definerer ikke noe klart tidspunkt for jernalderens begynnelse, men trekker frem klimaendring og keltisk ekspansjon omkring 500 f. Kr. og romersk ekspansjon omkring år 0 som viktige skiller (Holmsen 1949:67, 72, 75). Innenfor dette tidsrommet mener han så førromersk jernalder har vart i 3-400 år (ibid.:68). Teksten er geografisk avgrenset til Sør-Norge. Holmsen var professor i historie ved universitetet i Oslo, og altså ikke arkeolog. Grunnen til at han likevel er tatt med i denne undersøkelsen, er at han har satt preg på forståelsen av førromersk jernalder med dette verket, som tar for seg norsk forhistorie og historien frem til 1660 og var pensum for flere generasjoner historiestudenter. Dette verket er også referert til i flere arkeologiske tekster.

Teksten om førromersk jernalder er bygd opp som et slags oppsummeringskapittel. Den første siden i kapittelet brukes til å presentere to store endringer som ifølge Holmsen markerer overgangen til førromersk jernalder og nedgangstidene som fulgte med denne (Holmsen 1949:67). Den første er den keltiske ekspansjonen som skal ha stengt den nordiske befolkningens handel og kulturutveksling med befolkningen lenger syd, den neste er en klimaendring som han mener kom i løpet av et halvt århundre og medførte uår og krisetilstand i hele Norden. Holmsen tar utgangspunkt i disse to forklaringene og forklarer manglende funnmateriale i deler av Norge med uår, avfolking og nedgangstider, og foreslår at dette kan være opphavet til myten om Fimbulvinteren fra norrøn mytologi (ibid.:72). Fokuset til Holmsen ligger på jordbruksutviklingen, og han argumenterer for at klimaendringen var fatal for de tidlige jordbrukerne. Han regner med en kulturdualisme som har vart helt til begynnelsen av jernalderen, da jordbruksbefolkningen ble så “barbarisert” (ibid.:69) at fangstfolket klarte å bli en del av denne kulturen.

Selv om han innrømmer at “de magre jordfunnene fra denne tiden ikke behøver å være noe fullgyldig uttrykk for det tekniske utstyr som virkelig fantes” (ibid.:68), skriver han også at om jernet for alvor hadde vært tatt i bruk, ville det vært funnet flere løsfunn av jerngjenstander. Han bruker mangelen på materiale til å argumentere for at klimaendringene har vært fatale, og at selv om tidligere bosatte områder ikke nødvendigvis ble forlatt, ble samfunnene der hardt rammet og

gikk inn i en negativ utvikling, som han blant annet mener har skjedd i Trøndelag, der jordbruksfolket “var sunket tilbake i stillestående primitivitet” (ibid.:69).

Holmsen bruker et svært ladet språk, og levner ingen tvil om at klimaendringene har ført til vanskelige levevilkår, og kelternes utbredelse i Europa til kulturell isolasjon for Norden (ibid.:68). Han snakker om “keltertidens mørke århundrer” (ibid.:70) og beskriver redskaper og samfunnet som fattig, simpelt og primitivt. Han bruker benevnelsen jernalder kun i hermetegn, og mener at man ikke kan snakke om en jernbrukende tid, men heller en periode hvor bronse manglet. Kapitlet oppsummerer han med et avsnitt som beskriver hans oppfatning av perioden:

“Uhyre vanskelig og fattig må livet ha vært i storparten av landet i denne tiden. Utbyttet av fellesjordbruket ga visst ikke noe imponerende tilskudd til levemåten. Bare i kyststrøkene i sør og sørvest, der værlagene tross forverringen ennå var tålelig, kan det ha vært rommeligere forhold - noe jo oldfunnene også synes å vitne om. Men heller ikke her var det grobunn for et mer utviklet sosialt og åndelig liv.”

4.10 Erik Hinsch *Førromersk jernalder i Norge (1951)*

Artikkelen er basert på Hinsch’ bidrag på Nordiska Arkeologmötet i Helsingfors i 1951 hvor han går gjennom materiale og diskuterer problemstillinger i forhold til førromersk jernalder. Hinsch definerer førromersk jernalder som en viktig overgangsperiode i utviklingen fra én samfunnsform til en annen, men setter (kanskje nettopp derfor) ikke noen klar begynnelse eller ende på perioden (Hinsch 1951:51). Han begynner med å presentere og diskutere en del tidligere og samtidige oppfatninger og teorier rundt perioden (ibid.:51-55), og går siden over til en systematisk gjennomgang av gjenstandsmaterialet for å undersøke om dette kan si noe om “befolknings- og kulturkontinuitet eller -avbrudd” (ibid.:55). Han trekker frem Sør-Norge fra Oslofjorden langs kysten til Sunnhordland som et område hvor gravfunnene vitner om en fast bosetning, mens det lenger nord kun er sporadiske funn. Nord-Norge og nordafjells beskriver han som funntomt (ibid.:53).

Hinsch legger frem status quo for forskningen på førromersk jernalder, med de teorier han mener er avkrefte, som avfolkning og råvaremangel, og de som fortsatt diskuteres, som endringer i

gravskikk eller bosetningsforhold (ibid.:51). Klimahypotesen nevnes også, han åpner i innledningen (ibid.:52) for at en utvikling i bondesamfunnet kan ha skyldtes en klimaforverring, men peker i konklusjonen på at nyere forskningsresultater viser at klimaomslaget som kommer ved overgangen til jernalderen, ikke over alt kan betegnes som en klimaforverring” (ibid.:71).

Som forklaring på de motstridende oppfatningene av førromersk jernalder trekker Hinsch frem periodens “utpregete funnfattigdom, som både gjør det vanskelig å få et eksaktere bilde av tidens kulturforhold, og som samtidig gir rummelig plass til ganske vidtgående teoretiske sluttninger” (ibid.:51). Han trekker frem funnfattigdom og -tomhet som særlige førromerske karakteristika, og mener også funnmaterialet fra Norden gir et “fattig inntrykk”. Det at mangelen på funn bare er tilsynelatende, blir problematisert, men Hinsch bruker likevel “fattig” og “rik” som benevnelse på både perioden og materialet, slik det ofte blir gjort i forbindelse med førromersk jernalder. I beskrivelsen av de ulike gjenstandene, som utgjør den største delen av teksten, bruker han imidlertid aldri “fattig” eller “rik” om utseende, kvalitet eller kvantitet, disse ordene blir kun brukt i generaliseringer i innledning og konklusjon. Språklig presiserer Hinsch også en forskjell mellom benevnelsen førromersk jernalder, som skal være en benevnelse for en bestemt førromersk kultur, og keltertid som kronologisk begrep (ibid.:53).

Hinsch konkluderer med at det er såpass mange nye trekk i funnmaterialet at om man skulle snakke om folkevandringer, ville det være *innvandring* og ikke utvandring det var naturlig å lese ut av materialet. Han presenterer imidlertid ikke dette som en seriøs teori, men mener at mange av førromersk jernalders “karakteristiske trekk kan forklares ved en langsom endring av de grunnleggende sosiale, økonomiske og religiøse faktorer i det nordiske bondesamfunn”, som går helt tilbake i yngre bronsealder.

4.11 Arne Skjølvold *Et keltertids klebersteinsbrudd fra Kvikne (1969)*

Teksten er en artikkel hentet fra *Viking 1969* og presenterer resultatene av utgravningen av klebersteinsbruddet i Kvikne. Artikkelen er fokusert rundt klebersteinsbruddet og de nærliggende områdene i fjellet på grensen mellom Hedmark og Sør-Trøndelag. Perioden blir ikke avgrenset i spesifikke årstall, men Arne Skjølvold (1969:204, 219) definerer dateringene fra bruddet til innenfor førromersk jernalder, noe som i alle fall indikerer en overgang til jernalder før 490 f.

Kr. I artikkelen tar han først for seg omstendighetene rundt funnet av de førromerske sporene i bruddet, før han beskriver selve funnene, kar, spader og annet som ble funnet og datert med C14-metoden. Dateringene viste at bruddet hadde vært i bruk fra tidlig førromersk jernalder, noe som åpenbart har overrasket Skjølsvold, og avkreftet tidligere standpunkt han har hatt om at man først i vikingtid kunne snakke om en klebersteinindustri (ibid.:229).

Skjølsvold innrømmer at produksjonen av kleberkar har vært mer organisert enn man tidligere hadde vært klar over, og mener også at “bearbeidelsen av karene vitner om en profesjonell fortrolighet med redskaper og materiale og tyder på at det har vært spesialister som har hatt hånd om produksjonen” (ibid.:226). Han reflekterer imidlertid ikke mer over et spesialisert og organisert samfunn som sådan, men åpner for at det ikke nødvendigvis er en jordbruksbefolkning som har benyttet seg av bruddet, men at det like gjerne kan være et fangstsamfunn (ibid.:233). Hovedpoenget hans er at bruddet viser at området må ha vært befolket i førromersk jernalder (ibid.:232), og han presiserer at dette på ny viser at man ikke kan ta utgangspunkt i gravfunn for å bestemme bosetningspredning. I stedet skylder han på manglende arkeologisk virksomhet når det ikke er registrert bosetning fra førromersk jernalder flere steder i landet:

“Et bosetningsmønster bygget på gravenes opptreden må derfor bli fullstendig fiktivt, og ganske særlig når det gjelder våre innlandsstrøk hvor den arkeologiske aktivitet tildels har vært svært beskjeden” (ibid.:233).

Man kan ikke snakke om bruk av verdiladede ord i artikkelen, det eneste som kan vises til, er at Skjølsvold skriver om det begrensede funnmaterialet fra området at det tyder på at “de nærliggende bygdelag ikke har vært helt folketomme” (ibid.:233), noe som indikerer en allmenn oppfatning om at området faktisk var folketomt. Skjølsvold avslutter artikkelen med denne konkluderende setningen, som både understreker førromersk jernalders “mystikk” og legger til grunn at den generelle oppfatning av perioden er at den var en nedgangstid:

“Klebersteinsbruddet på Kvikne har åpnet døren litt mer på gløtt inn til et tidsrom som foreløpig er dårlig belyst arkeologisk. Det synes å bære bud om en nyansert og livskraftig

kulturform og om en tid som så langt fra var preget av stagnasjon og avfolkning”
(*ibid.*:235).

4.12 Oddmunn Farbregd *Kolgroper og keltartidsproblem* (1972)

Teksten er en artikkel fra *Viking*, hvor Oddmunn Farbregd foreslår at kullgroper kan ha vært graver fra førromersk jernalder. Han avgrensner ikke perioden i årstall, men regner jernalderens begynnelse til omtrent 500 f. Kr. (Farbregd 1972:158, 165). I artikkelen tar han for seg Trøndelagsområdet, som lenge var et område uten mange registrerte funn fra førromersk jernalder (*ibid.*:158). Etter nye utgravnings- og dateringsmetoder kom i bruk, ble det derimot gjort funn, også av helt nye funnkategorier, som kullgropene som Farbregd behandler i denne artikkelen. Han begynner med å presentere materialet og dateringene av det, som viser at mange av kullgropene er fra førromersk jernalder, og at de fleste ikke er samtidige med nærliggende graver. Farbregds mål med denne artikkelen, er å vise at kullgropene kan være branngraver hvor alle levninger er brent opp, og det derfor ikke er verken bein eller draktutstyr igjen (*ibid.*:161). Dette mener han er med på å forklare hvorfor de tradisjonelle kildene graver og gravmateriale mangler. Han mener den nye tolkningen av kullgropene kan gi oss muligheten til en nytolkning av hele førromersk jernalder, som han mener har vært farget av henholdsvis Sernanders klimahypotese, oppfatningen om nordisk isolasjon på grunn av en keltisk hansa og A. W. Brøggers påstand om at det ikke var noen reell jernalder i Norge før flere hundre år e. Kr (*ibid.*:162, Brøgger 1925a). Han innrømmer likevel at ingen av de nevnte teoriene har hatt mer enn delvis oppslutning, og peker som mange andre på at “etter kvart har ein fått eit stadig meir nyansert og avbalansert syn på korleis klimaskiftet har arta seg”.

Farbregd er bevisst på de ulike meningene begrepet “funnfattigdom” kan ha. Han bruker begrepet, men peker på at det har ulike betydninger, og enten kan beskrive mangelen på tradisjonelle funn, eller at “utstyret i føreliggande gravfunn er fattigsleg” (Farbregd 1972:162). Farbregd vil avkrefte et eventuelt inntrykk av funnmangel, og ser på gravskikken som årsak til at det finnes færre tradisjonelle funn fra førromersk jernalder. Likevel åpner han for at det er økonomisk nedgang som har ført til denne gravskikken, som sitatet under indikerer:

“Korvidt det spartanske preget over gravskikken har noen samanheng med økonomisk nedgang og metallmangel i høve til tidlegare, må ein vel vera like varsam med å dømme om som før. At gravene i romartid og frametter stadig får eit rikare preg, kan vel derimot til ein viss grad sjåast som eit utslag av auka handel, varemengd og økonomisk framgang i ringverknader frå det store romarriket” (ibid.:164).

4.13 Bente Magnus og Bjørn Myhre *Førromersk jernalder (1976)*

Denne oversikten over førromersk jernalder er en del av Cappelens Norgeshistorie *Forhistorien : fra jegergrupper til høvdingsamfunn*. Kapittelet som omhandler perioden 500 f. Kr. til år 0 har fått navnet *Førromersk jernalder*. I motsetning til mange tidligere oversiktsverk tar denne teksten for seg hele Norge, og ikke bare de sør-norske områdene med flest gravfunn. Trøndelag får mye oppmerksomhet, det samme gjør Nord-Norge, som blir behandlet i et eget avsnitt som også inkluderer samisk jernalder (Magnus og Myhre 1976:233-239).

Bente Magnus og Bjørn Myhre begynner med å gi en gjennomgang av den samtidige tilstanden i Europa, med et spesielt fokus på kelterne. Selv om importgjenstander og skikker viser at det har vært kontakt mellom befolkningen i nord og befolkningen på kontinentet, mener de likevel at kultur- og samfunnsforholdene ikke ble mye influert av de keltiske (ibid.:203-210). Her er det nok mest samfunnsforhold de fokuserer på, for andre steder i teksten kan man lese at “impulsene fra den keltiske la Tène-kulturen førte til viktige endringer i Nord-Europa” (ibid.:218), og “I Skandinavia og Nord-Tyskland skjedde det nå et brudd med den hjemlige, tradisjonelle kulturutviklingen, og kontaktene sørover til Mellom-Europa førte til at impulser fra den rike la Tène-kulturen i Nord-Frankrike, Sør-Tyskland, Sveits og Østerrike fikk innpass i nord” (ibid.:220).

Hovedfokuset i resten av teksten er på bosetningsutbredelse i Norge, og det er lagt stor vekt på C14-dateringer og pollenanalyser som viser større utbredelse enn de tradisjonelle funnene. Den første lokaliteten Magnus og Myhre behandler, er klebersteinsbruddet i Kvikne (ibid.:211-215). På grunnlag av størrelsen på bruddet og måten det er brukt på, mener de at dette vitner om en organisert industri. Andre funn som trekkes frem, er menneskeskapt avskoging (ibid.:216), jernvinner fra slutten av perioden (ibid.:28), boplasser og hellere (ibid.:229). Likevel mener de at

“kultur- og samfunnsforhold i førromersk jernalder i høy grad [må] konstrueres ut fra gravfunnene og de gjenstander som ble nedlagt som gravgods” (ibid.:217). Her følger en nøye gjennomgang av kjente gravfunn og en problematisering av at flatmarksgravene med få eller ingen gravgaver er vanskelige å oppdage, og har gjort at bosetningens utbredelse er blitt skjevt fremstilt (ibid.:224). Med nye dateringsmetoder og naturvitenskapelige hjelpemidler er det imidlertid blitt enklere å datere det førromerske materialet, og forfatterne tar et oppgjør med eldre teorier de mener har preget tolkningene av perioden.

Under overskriften “Oppfatningen av førromersk jernalder”, tar Magnus og Myhre opp hvordan oppdagelsen av klebersteinsbruddet i Kvikne, sammen med naturvitenskapelige forskningsresultater “medfører at vi nok en gang må ta den ellers nokså funnfattige førromerske jernalderen opp til ny vurdering” (ibid.:215). Under dette kommer en oppsummering liknende de vi kan finne i de fleste tekster om førromersk jernalder:

“Tidlig i dette århundret antok man at en forverring av klimaet ved overgangen mellom bronsealder og jernalder gjorde levevilkårene vanskeligere enn før. Folketallet skulle ha gått sterkt tilbake, og bare de gunstigste områdene var bosatt. Denne oppfatning av førromersk jernalder har fortsatt en vid utbredelse til tross for at arkeologer og botanikere i de senere år har endret syn på utviklingen av denne perioden”. (ibid.:215)

I 1976 er det altså fortsatt i alle fall en oppfatning av at klimahypotesen brukes til å forklare en plutselig befolkningsnedgang og mangel på tradisjonelle funn. Magnus og Myhre tilbakeviser i sin tekst både klimahypotesen (ibid.:216) og en tilbakegang i befolkningen, og mener det ikke er tegn til brudd i kontinuiteten inn i førromersk jernalder. I stedet mener de det har vært en jevn vekst og en stadig utvidelse av bygdene gjennom perioden (ibid.:217).

Teksten har et mer nøytralt språk enn mange andre tekster om samme periode, og i stor grad bruker forfatterne ord som at gravgodset blir “forøket” i stedet for “rikere” (ibid.:218). Likevel beskriver de for eksempel gravskikken som “fattig” (ibid.:217), og funnene som “rikere” mot slutten av perioden (ibid.:220).

4.14 Per Oscar Nybruget *Førromersk jernalder i Sørøst-Norge (1978)*

Magistergradsavhandlingen til Nybruget har som mål å gi en samlet oversikt over funn som kan dateres til førromersk jernalder i Sørøst-Norge. Nybruget (1978:158) setter overgangen til førromersk jernalder ved 400 f. Kr., med en overgangsfase mellom bronsealder og jernalder fra ca 600 f. Kr. Han mener dessuten at første århundre e. Kr. også må ses som en overgangsfase mellom førromersk jernalder og romertid. Han begynner med en grundig funnoversikt, og fortsetter med en gjennomgåelse av de ulike funntypene. Den siste delen av avhandlingen er brukt til å ta opp ulike problemstillinger som har vært viktige i forbindelse med førromersk jernalder. Her ser han blant annet på funnfordeling, antall funn, kontinuiteten i disse samt mulige årsaker. Fokuset i teksten ligger på å gi en oversikt over materialet og rydde opp i tidligere feiltolkninger av det. Nybruget (1978:9) mener at siden mange arkeologer ikke har brukt primære funnopplysninger, men bygd videre på tidligere resultater, har feil og mangler fått bli med videre i nyere tolkninger. Også tolkningene av selve perioden tar han opp, og stiller spørsmål om hvorvidt “den tilsynelatende funntomheten” skyldes arkeologisk virksomhet eller om den er reell (f. eks. *ibid.*:110-112, 122, 141-144, 158). I den forbindelse presenterer han ulike teorier omkring manglende funn, og trekker frem henholdsvis Kelterhansaen (*ibid.*:153), Fimbulvinteren (*ibid.*:154) og endret gravskikk (*ibid.*:156). Selv om han mener klimaendringen kan ha ført til en omlegging av jordbruksdriften og flytting av gårder (*ibid.*:182), avviser han begge de to førstnevnte teoriene:

*“Hypotesene om Kelterhansaen og Fimbulvinteren synes i dag å være lite fruktbare. Den klimaendringen som man vet fant sted i bronsealderen eller tidlig jernalder, kan nok ha hatt innflytelse på bosetningsmønsteret, men det har ikke på langt nær utartet seg som en katastrofe. Pollenanalyser og C-14 daterte graver viser at innlandet ikke var folketomt i førromersk jernalder” (*ibid.*:158).*

Når det gjelder gravskikk, påpeker han at trosretninger kan være avgjørende for hva som blir deponert i graver (*ibid.*:157), og at i de områder og perioder det mangler gravfunn fra førromersk jernalder, kan det skyldes enten at den lokale gravskikken ikke betinget gaver, slik at de er vanskelige å oppdage, eller at det har vært for lite arkeologisk aktivitet (*ibid.*:158).

Nybruget bruker et nøkternt språk, men snakker mye om funntomhet, selv om han påpeker at det i undersøkelsesområdet er 50 % flere sikkert daterte graver fra førromersk jernalder enn fra yngre bronsealder. Som en rød tråd gjennom avhandlingen peker Nybruget på at materialet fra førromersk jernalder er for lite til å kunne foreta sikre konklusjoner, men at det sannsynligvis vil fremkomme en mengde fremtidige funn ved hjelp av nye metoder, og han mener at de naturvitenskapelige metodene er spesielt viktige her (ibid.:184).

4.15 Anders Hagen *Førromersk jernalder (ca. 500 f.Kr. - 50 e.Kr.) (1983)*

Denne teksten er et kapittel i tredje utgave av Norges Oldtid, som ble utgitt første gang i 1967. Kapitlet om førromersk jernalder er betraktelig lenger i denne utgaven enn i originalen, og inneholder både gjennomgang av nytt materiale og nye tolkninger. Anders Hagen avgrensner perioden til 500 f. Kr. - 50 e. Kr. Hagen (1983:282) mener det har vært stabil bosetning i hele landet gjennom hele perioden, selv om det kan ha vært noe nedgang enkelte steder. Hovedfokuset hans ligger på Sør-Norge, men han legger vekt på at bosetningen har vært større enn funnene kan vise. En fast bosetning langs kysten fra Østfold til Lofoten mener han en kan regne med (ibid.:287).

Selv om Hagen har et nøkternt og udramatisk syn på førromersk jernalder, tar han likevel utgangspunkt i mytene om at førromersk jernalder var en krisetid når han skriver om perioden. Den første delen av teksten bruker Hagen til å sette førromersk jernalder opp mot siste del av bronsealder. Han beskriver overgangen fra en periode “preget av materiell vekst og åndelig aktivitet” (ibid.:273) til en periode preget av “land som blir lagt øde og en kulturform som går til grunne” (ibid.:274). Selv om han bruker uttrykk som “det er lett å tro”, “det er derfor ikke vanskelig å mane frem et bilde av” og “det er derfor ikke merkelig når enkelte har ment” for å ta avstand fra mytene han presenterer, legges de likevel til grunn for teksten. Når han så har bygget opp et bilde av “oppfatningen” av førromersk jernalder, begynner han å rive dette ned igjen, først med avsnittet *Ingen krise*. Han fortsetter med å ta opp de ulike funnkategoriene, som graver, kullgroper, jern- og steingjenstander og spor etter anlegg som jernvinner og klebersteinsbrudd, før han avslutter med et slags konkluderende kapittel.

Det kan virke som om Hagen tar utgangspunkt i noen av de mytene som finnes om førromersk jernalder, men prøver å moderere dem. Han sier blant annet at “kriseteorien har først og fremst vært bygd på slutninger ut fra et mangelfullt materiale”, og der andre har brukt gravskikk og gravutstyr til å fremheve funntomhet og fattigdom, påpeker Hagen at det heller vitner om at “en eventuell krise i tidlig jernalder i Sør-Norge ikke var større enn at folk holdt kontakten ved like med andre og ofte fjerne områder” (ibid.:281). Samtidig nevner han fattigdom, nedgang i folketallet og delvis isolasjon som tre av fem mulige grunner til at gravmaterialet er mer “nøkternt” (ibid.:276). De andre to årsakene han trekker frem, er det sosialreligiøse mønsteret og arkeologenes manglende eller ufullstendige arbeid. Hagen mener det mest sannsynlig er en blanding av disse fem årsakene som har ført til den “nøkternheten eller mangelen på nyanserte og godt daterte kulturspor” han mener preger førromersk jernalder.

Hagen bruker ordet “fattig” gjennomgående i hele teksten i mange ulike sammenhenger. Først og fremst beskriver han funnmaterialet, og særlig gravmaterialet som fattig (ibid.:276). Men han trekker også frem “tidens tilsynelatende fattigdom”, som viser til befolkningens heller enn materialets tilsynelatende fattigdom. Gravene beskrives også i seg selv som “uanselige” (ibid.:275), et ord som har en negativ konnotasjon og medvirker til å ubetydeliggjøre materialet fra perioden.

Selv om det på tidspunktet Hagen skrev teksten var funnet mye mer enn det tradisjonelle funnmaterialet, og karbondatering og pollenanalyser hadde bidratt til økt kunnskap om førromersk jernalder, kaller Hagen likevel perioden en “mørk” tid (ibid.:276, 279) som vi ikke kjenner stort til. Først i det siste, oppsummerende kapittelet beskriver han materialet som stort og sammensatt og påpeker at det kun er de tradisjonelle kildene som mangler. Fra å beskrive perioden som “den mest gåtefulle i norsk forhistorie” går han nå over til å beskrive perioden detaljert i hele landet (ibid.:287, 288).

4.16 Lars Pilø *Den førromerske jernalder i Vest-Norge : et kulturhistorisk tolkningsforsøk (1989)*

Teksten er Lars Piløs hovedfagsavhandling. Pilø går gjennom kildematerialet fra Vest-Norge på nytt, for å rette tidligere feildateringer, supplere med nye funn og gjøre et nytt tolkningsforsøk. Tidfestingen av førromersk jernalder setter han til tiden fra 500 f. Kr. til årtiene etter år 0, og undersøkelsesområdet er den vestlige kysten, fra Vest-Agder til Sogn og Fjordane. Pilø går først gjennom de ulike kildekategoriene, hvor han tar for seg et bredt kildemateriale. Blant annet ser han på pilspisser og boplasspor, som i stor grad har manglet i behandlingen av førromersk jernalder tidligere.

Spesielt fokus legger Pilø på at gravenes rolle som eneste kildemateriale fra førromersk jernalder har ført til utallige feiltolkninger. Ifølge ham er det å for det første se på én kildekategori for å gjøre tolkninger om et helt samfunn risikabelt, for det andre mener han gravene kun kan brukes som minimumsinformasjon om hvor det har vært bosetning; mangel på gravfunn forteller ingenting (Pilø 1989:10). Pilø poengterer at bosetningshistorier i for stor grad bygger på tilfeldig innkomne gravfunn (ibid.:9), og at de metallfunnene man kjenner også stort sett stammer fra graver (ibid.:21). Dette mener han har ført til gale konklusjoner:

“Gravene forteller om personlig utstyr, ikke om den generelle materielle kultur. Dette er meget viktig. Det er ikke tilrådelig å bruke gravene til noe utsagn om redskaps- og våpenmaterialets beskaffenhet. det ville være det samme som å hevde at det ikke var sverd i middelalderen, fordi en ikke finner det i gravene fra den tid!” (ibid.:37).

Piløs viktigste poeng er både at mangelen på funn fra førromersk jernalder i hovedsak skyldes en endring i gravskikken og -ritualene, som har ført til at det ikke lenger var vanlig å legge med gaver i gravene. Kun draktutstyr ble med i graven, noe Pilø mener førte til Brøggers feilslutning om at jernet kun var brukt til smykkemetall de første århundrene av jernalderen (ibid.:37, 117, 125).

I og med at Pilø mener den påståtte funnmangelen fra førromersk jernalder skyldes manglende arkeologisk virksomhet, legger han naturlig nok ikke stor vekt på forklaringer som klimaforverring og svekket kontakt med Europa. Han nevner Lindqvists teori om kelterhansaen i

forskningshistorien, men kommer ikke mer tilbake til dette i avhandlingen. Om klimahypotesen skriver han at endringene i klimaet skjedde gradvis og lot menneskene tilpasse seg og bruke endringene til å ekspandere i førromersk jernalder (ibid.:104, 113). Han legger vekt på at en kombinasjon av sosiale, økonomiske og religiøse forhold kan ha endret gravskikken slik at nåtidens arkeologer har hatt vanskeligheter både med å finne gravene og tolke perioden (ibid.:38, 122-127). Pilø bruker til forskjell fra de fleste andre ikke fattig som en beskrivelse av materialet, men konstaterer ved to anledninger en metallfattigdom, som ikke beskriver en mangel på metall i perioden, men mangel på metallfunn i dag (ibid.:14). Som en oppsummering, skriver Pilø:

“Førromersk jernalder er en misforstått periode. Misoppfatningen har oppstått fordi funnbildet er særdeles vanskelig å forstå. En for enkel fortolkning av funnene uten å ta hensyn til deres representativitet, har frembragt et bilde av en tidsperiode med økonomisk tilbakegang og fortsatt steinalder. Dette er helt feilaktig. Den førromerske jernalder er en ekspansjonsperiode og en virkelig jernalder” (ibid.:131).

4.17 Lars Pilø Førromersk jernalder - fra en annen vinkel (1991)

Teksten er en artikkel fra *Viking 1991*, hvor Pilø tar for seg de nye funnene og lokalitetene i Sør-Norge som er kommet frem ved bruk av flateavdekking. Han avgrenser ikke perioden i årstall, refererer til sin hovedfagsoppgave fra to år tidligere, hvor perioden er tidfestet til ca 500 f. Kr. til årtiene etter år 0 (Pilø 1989). Målet hans er å vise at problemet med førromersk jernalder ikke er manglende funnmateriale, men manglende arkeologisk virksomhet (Pilø 1991:51). Etter å ha presentert denne hypotesen, viser han gjennom en forskningshistorisk gjennomgang hvordan forskningen på førromersk jernalder nærmest stagnerte i Norge fordi det fantes en oppfatning av at man hadde funnet det som var å finne fra førromersk jernalder. Først på 1980-tallet ble flateavdekking for alvor tatt i bruk i Norge, 20 år etter Danmark. Gjennom disse nye undersøkelsene ble det oppdaget et stort antall spor etter hus fra førromersk jernalder som ville vært umulige å oppdage med prøvestikking. En del av disse resultatene presenterer Pilø i artikkelen, sammen med andre førromerske funn som ikke er blitt vektlagt i stor nok grad tidligere. I den siste delen av artikkelen redegjør Pilø for årsakene til at de førromerske funnene er få og vanskelig daterbare (ibid.:58).

Piløs hovedpoeng er at førromersk jernalder er blitt rammet av utilstrekkelig arkeologisk virksomhet. Fokus har i altfor stor grad vært på gravmateriale, og konklusjonene som er blitt trukket er derfor blitt gale. Spesielt A. W. Brøgger trekkes frem som syndebukk, idet han på grunnlag av gravmaterialet sluttet at jernet i begynnelsen kun ble brukt til smykker (ibid.:60) og at respekten for ham og hans teori om at det ikke fantes en fastboende, metallbrukende befolkning før etter Kr. f. gjorde at man sluttet å lete etter en slik befolkning (ibid.:52). Pilø mener således at grunnen til at bildet av førromersk jernalder er blitt feil, er at man har sett altfor mye på de tradisjonelle kildene. Grunnen til at man ikke kan se på de tradisjonelle kildene i førromersk jernalder, mener han kan ligge i den sosiale strukturen (ibid.:58, 59, 61). De synlige gravmonumentene kommer først tilbake i en tid da man også kan spore sosial stratifisering. I forlengelsen av denne diskusjonen peker Pilø på viktigheten av utgravningene på Forsandmoen, og skriver at:

“Et viktig moment ved bosetningsmønsteret på Forsandmoen er at førromersk jernalder var en ekspansjonsperiode, ikke en nedgangsperiode, slik den tradisjonelt har vært tolket” (ibid.:55).

Implisitt i dette utsagnet ligger at førromersk jernalder frem til 1990-tallet er blitt tolket som en nedgangstid. Utsagnet er svært vanlig, og mangler i de fleste tilfeller kildehenvisning. Det kan imidlertid diskuteres om det medfører riktighet. Grunnen til at utsagnet til stadighet dukker opp, er kan hende måten funnmaterialet er blitt beskrevet på av mange tidligere arkeologer. Ord som fattig og funntom kan settes i sammenheng med selve perioden, når de egentlig har vært brukt til å beskrive materialet i seg selv. Denne diskusjonen kommer jeg tilbake til i kapittel 5. Pilø beskriver ikke materialet som fattig, og snakker heller ikke om en funnfattigdom eller -tomhet annet enn i innledningen, hvor han blant annet skriver at han vil vise at “funnfattigdommen ikke er reell”. Hans beskrivelse av funnene er at de er “få og samtidig vanskelig daterbare” (ibid.:58).

4.18 Arnvid Lillehammer *Bønder og bronse og Nytt metall, ny samfunnsform* (1994)

Teksten er hentet *Fra jeger til bonde - inntil 800 e.Kr.*, første bind i Aschehougs Norgeshistorie fra 1994. Arnvid Lillehammer har valgt å ta for seg førromersk jernalder i to kapitler, ett som omhandler perioden 1000 f. Kr. til 200 f. Kr. og ett som omhandler perioden 200 f. Kr. til 200 e. Kr. På denne måten setter han første del av førromersk jernalder i sammenheng med siste del av bronsealder og fokuserer på at endringene som fant sted i overgangen mellom bronsealder og jernalder ikke kom som et brudd, men gradvis over en periode på rundt 1000 år (Lillehammer 1994:122). Kapittelinnstillingen markerer også et skille mellom eldre og yngre førromersk jernalder. Lillehammer tar for seg hele Norge, med et eget avsnitt om nordnorsk jernalder.

Lillehammer begynner i kapittelet *Bønder og bronse* med å beskrive endringene i gravskikken i Mellom-Europa, og hvordan denne bredde om seg fra slutten av 2. årtusen f. Kr. Her går han også inn på tankene og ritualene bak den nye skikken, noe som ikke er blitt gjort i særlig grad tidligere (ibid.:123). Fra beskrivelser av gravfunn går Lillehammer over til å beskrive boplassfunn og spor etter jordbruk. Han tar også spesielt for seg Nord-Norge og det mulige opphavet til samene. I hele denne delen av teksten tar han for seg bronsealderens siste del med fokus på den glidende overgangen til jernalder. Mot slutten av kapittelet tar han for seg tida fra 500 f. Kr. og mytene omkring denne perioden (ibid.:136-139). Kapittelet som omhandler tida fra 200 f. Kr. til 200 e. Kr., har Lillehammer kalt *Nytt metall, ny samfunnsform*. Allerede i tittelen avslører han dermed en av sine hypoteser, at lokal jernproduksjon førte til en endring i samfunnet. Lillehammer begynner kapittelet med å beskrive den begynnende jernproduksjonen, som han mener er en mye viktigere endring enn overgangen til bruk av jern ca. 300 år tidligere. Siden er oppbygningen den samme som i forrige kapittel, først med gjennomgang av gravfunn, så boplasser. Den siste delen av kapittelet er viet situasjonen i resten av Europa rundt år 0 og begynnelsen av romertid (ibid.:150-155).

Lillehammer har gjennom begge disse kapitlene fokus på å påpeke kontinuiteten mellom bronsealder og jernalder, og i stedet fremheve betydningen av tidspunktet man begynte å utvinne jern. Som beskrevet har han ikke tatt utgangspunkt i den vanlige inndelingen hvor perioden fra 500 f. Kr. til år 0 blir sett under ett, men i større grad brukt et stort og bredt gjenstandsmateriale

til å vise at denne inndelingen gir et feilaktig bilde av overgangen mellom bronsealder og jernalder. Han trekker blant annet frem åkerspor, pollenanalyser og boplassfunn i tillegg til tradisjonelle funn som graver. I behandlingen av graver vektlegger Lillehammer i større grad enn mange tidligere arkeologer religion som årsak til gravskikken. Han påpeker også at man derfor vanskelig kan tolke samfunnsforholdene i lys av den (ibid.:124). På denne måten ønsker han å avvise tidligere oppfatninger om krisetid i førromersk jernalder. Som mange andre legger han stor vekt på å avkrefte myter om førromersk jernalder. Han mener at “Det har vært lett å ty til ord som krisetid og fimbulvinter når utviklingen gjennom yngre bronsealder og inn i eldste jernalder skulle beskrives.” (ibid.:124). I likhet med mange andre, refererer han kun til at “noen” eller “man” trodde på disse mytene, slik som i det følgende sitatet:

“Lenge trodde man at klimaskiftet skjedde brått, og at det derfor fikk store konsekvenser for jordbruket og bosetningen med tilbakegang i folketall og avling. Det var lett å male fram dystre bilder med korn som ikke ble modent, nedgang i folketall og bygder som ble forlatt. Noen knyttet også det norrøne sagnet om “fimbulvinteren” til det som skulle ha skjedd.” (ibid.:137).

Lillehammer avviser også en hypotese om at keltiske erobringer skal ha sperret for handel mellom Nord- og Mellom-Europa. Selv om han beskriver perioden som en funnfattig periode ved flere anledninger, mener han at denne funnfattigdommen kun er tilsynelatende (ibid.:137). Dette fører likevel til en noe upresis beskrivelse av perioden. Lillehammer bruker også betegnelsen “fattig gravskikk” (ibid.:139), selv om han tidligere i teksten har understreket at gravskikken er et resultat av religiøse oppfatninger. Denne ordbruken mener jeg lett fører med seg en oppfatning av reell fattigdom.

4.19 Vivian Wangen *Gravfeltet på Gunnarstorp : et monument over dødsriter og kultutøvelse* (1999)

Gravfeltet på Gunnarstorp er Wangens magistergradsavhandling og omhandler materialet fra utgravningene på Gunnarstorp i Østfold. Hun avgrensner perioden til 500 f. Kr. - Kr. f. Wangen har både laget en katalog over funnene og presentert sin tolkning i denne avhandlingen. Hun

legger stor vekt på å sette avhandlingen inn i sitt forskningshistoriske perspektiv, og redegjør samtidig for den norske arkeologiske forskningshistorien. Her ser hun spesielt på gravens betydning for jernalderarkeologien, og i særlig grad førromersk jernalder. Denne gjennomgangen utgjør en stor del av avhandlingen, og hun peker her på viktige trekk både ved tolkningene av graver gjennom faghistorien og spesielt karakteristiske trekk ved tolkningen av førromersk jernalder.

Wangen (1999:49) påpeker at selv om gravene har vært i fokus siden arkeologiens begynnelse og de er nært knyttet sammen med nettopp dødetro og rituellet liv, er de i hovedsak blitt brukt til å undersøke andre problemstillinger, som kronologi, bosetningshistorie og samfunnsorganisasjon. I den tidligste arkeologien ble det fremhevet at gravskikken var med på å tilsløre kunnskapen man kunne få ut av graven, men dette er blitt mindre vektlagt senere. Først de siste årene har religionshistoriske problemstillinger fått mer oppmerksomhet. Selv tar hun for seg gravene på én lokalitet for å “undersøke om det har eksistert bestemte praksiser ved konstruksjonen av anleggene og graven på feltet, ved deponering av oldsaker og brente bein, og om den døde kjønn og alder har vært bestemmende for valg av gravtype og anleggets utforming” (ibid.:143). I et avsluttende kapittel ser hun også på hvordan gravfeltet kan forstås i en religiøs sammenheng.

Wangen nevner både Sernanders klimahypotese og Lindqvists teori om kelterhansaen i forskningshistorien, men behandler ikke disse teoriene videre. Det er klart ut fra avhandlingens tema at hun mener det er gravskikk som har formet gravene i førromersk jernalder, noe hun også poengterer i siste kapittel, hvor hun vektlegger ritualer i opprettholdelsen av den sosiale orden (f. eks. ibid.:200).

Wangen tar opp nettopp de språklige uttrykkene som kjennetegner beskrivelsen av gravmateriale fra førromersk jernalder, og til dels selve perioden (ibid.:56-60). Hun problematiserer bruken av “fattigdom” og “fattig” i beskrivelsen av materialet, og viser til hvordan betydningen av disse begrepene delvis er forskjøvet til å beskrive reell fattigdom og bestemte samfunnsklasser (ibid.:57). I en forlengelse av dette mener Wangen at:

“Den forskningshistoriske gjennomgangen viser at det er de spørsmål som er rettet mot gravmaterialet som har vært bestemmende for kildekategoriens utsagnskraft. På dette grunnlag vil jeg hevde at det her er den etablerte praksis som har skapt og opprettholdt metaforen i om førromersk jernalder som en “problematisk” og “mørk tid”. I så måte er “keltertidsproblemet” i norsk arkeologi et rent fagteoretisk problem. “Den gåtefulle tid” har ikke stimulert til undring, men heller dannet grunnlag for fortvilelse og resignasjon” (ibid.:70).

4.20 Bergljot Solberg *Førromersk jernalder* (2003)

Teksten er et kapittel i Bergljot Solbergs oversiktsverk *Jernalderen i Norge*, og er en oppsummering av forskningshistorien, en gjennomgang av materialet og en presentasjon av tidligere og egne tolkninger. Perioden avgrenses til tidsrommet fra ca. 500 f. Kr. til Kr. f. Solberg begynner med å presentere den samtidige situasjonen i resten av Europa, og kommer siden med en systematisk gjennomgang av de ulike kildekategoriene i første halvdel, og kortere avsnitt om spesielle tema i andre halvdel. Teksten er fyldigere på en del tema enn mange tidligere arbeider, for eksempel om samisk og nordnorsk jernalder (Solberg 2003:58-61), og det religiøse aspektet (ibid.:61-64). Solberg bruker et bredt spekter av kildemateriale, og henviser til blant annet spor etter gjerder, åkre, hustuffer og pollenanalyser i tillegg til det tradisjonelle materialet fra førromersk jernalder, som i stor grad har vært gravfunn. Hun går grundig gjennom de ulike kildekategoriene. Grunnen til at gravfunnene er forholdsvis få i de fleste landsdeler, mener Solberg er fordi de er vanskelige å oppdage i dag. Hun peker imidlertid på at de kan ha vært synlige i samtiden, men med tiden er blitt liggende under markoverflaten (ibid.:41). Hun påpeker at nye daterings- og utgravningsmetoder har avdekket mange nye funn, og at det i dag kjennes graver fra omtrent hele landet.

Også Solberg viser til at teorien om en klimaforverring som har skapt krise og uår har vært styrende i forskningen på førromersk jernalder:

“Oppfatningene av førromersk jernalder har vært sterkt influert av teorien om klimaforverring. Kombinert med oppfatningene om at befolkningen ikke lenger hadde

tilgang til bronse, og at jern var sjeldent forekommende, fremsto perioden som en krisetid” (ibid.:50).

Hun henviser i den sammenheng til Sernander (1910) og Holmsen (1961), men avviser teorien. Som flere andre tenker hun seg at det har vært en klimaendring som startet allerede i bronsealderen, og som man i stor grad har adaptert seg til uten store vanskeligheter. Med nye muligheter for å datere åkerspor, frø og pollen radiologisk er verken en klimakrise eller befolkningsnedgang sannsynlig (ibid.:55). I stedet mener Solberg at “Fra å bli betraktet som en periode preget av krise og uår kan vi i dag anse førromersk jernalder som en vekstperiode preget av en markert utvidelse av dyrkede og bosatte områder, men med større materiell likhet enn i bronsealderen” (ibid.:65). Hun mener at jernets tilgjengelighet har revet bort grunnlaget for den eliten vi kan finne spor etter i de store gravhaugene fra bronsealderen, og at samfunnet dermed kan ha blitt mer egalitært.

I beskrivelsen av materialet bruker Solberg stort sett verdinøytrale måter å uttrykke seg på, selv om hun beskriver gravmaterialet som “rikere” i siste del av perioden (ibid.:37), og offerfunn i det norske området som “få og uanselige” (ibid.:43). Det som utmerker seg ved teksten i forhold til mange tidligere verk, er fokuset på religion og samfunnsorganisasjon. Dette kommer inn mer og mer i senere tekster om perioden.

4.21 Christian Løchsen Rødsrud *Fattige graver - komplekse ritualer? : rituelle uttrykk og endringsaspekter i jernalderens begynnelse belyst gjennom graver i Østfold (2003)*

Teksten er Rødsruds hovedoppgave, hvor han tar opp om det han betegner som fattige graver kan være resultat av en kompleks religion med tilhørende ritualer i forbindelse med gravleggingen. Rødsrud (2003:Appendiks 1) avgrensner perioden til tidsrommet 500 f. Kr. - Kr. f. Han bygger opp avhandlingen med en gjennomgang av analysematerialet fra fem gravfelt i Østfold, og fortsetter med et kapittel hvor han ved hjelp av etnografiske ideer, religionshistoriske tolkninger og primærlitteratur som er mer eller mindre samtidig problematiserer anleggenes funksjon. Etter dette tar han opp overgangen fra bronsealder til jernalder i Skandinavia, med vekt på svenske og

danske undersøkelser og materiale. Rødsrud avslutter med en religionsteoretisk del og et kapittel hvor han bruker disse teoriene på materialet. Fokuset i avhandlingen er på de ikke-synlige aspektene ved førromerske gravlegginger.

Rødsrud (2003:90) bruker gravmaterialet fra Østfold sammen med teorier fra blant annet religionsvitenskap og etnologi for å vise hvilken rolle gravene fra førromersk jernalder har hatt politisk og religiøst. Han argumenterer for at gravmaterialet fortsatt er den viktigste kildekategorien fra førromersk jernalder, og at det har uutnyttet potensial som kilde til samfunnsstruktur og religion. Her trekker han frem blant annet at selv om det er liten variasjon i gravgodset, er det stor variasjon i gravenes utforming (ibid.:31, 33, 41), og at det er funnet lite beinmateriale i gravene i forhold til det som blir igjen av en kremasjon (ibid.:101). Sammen med funn av andre anlegg på flere gravfelter i Skandinavia, mener han at dette vitner om rituell aktivitet i forbindelse med gravleggingene, og at disse kan ha vært viktigere enn selve gravmonumentet (ibid.:83). Han peker også på at hva som ble lagt i graven etter ritualets ende ikke nødvendigvis var viktig, og at dette kan være en forklaring på at det er lite gravgods i førromerske graver (ibid.:43). Det materialet vi finner i gravene behøver heller ikke være representativt for hva som ble lagt på likbålet (ibid.:92). På bakgrunn av dette mener Rødsrud at teorier om et mer egalitært samfunn i førromersk jernalder ikke stemmer, og ser heller gravskikken som en del av en maktkonsolidering (ibid.:65, 94). Her skal gravskikken gi et inntrykk av fellesskap og likhet: “I en konfliktfylt periode kan det være viktig å bruke den materielle kulturen for å kommunisere et fellesskap og kollektive følelser for å motvirke strømningene utenfra” (ibid.:111).

Kontinuiteten i gravskikken helt fra bronsealder tolker altså Rødsrud som et resultat av at man forsøkte å holde fast ved en samfunnsstruktur til tross for en gradvis overgang fra bronse til jern. Ved overgangen til romertid mener han imidlertid at det skjer en endring:

“Samfunnsmedlemmene var bevisst sin egen religion og sine egne myter, og en eventuell elite eller ledende gruppe kan ha brukt dette aktivt i en strategi for sosiopolitisk legitimering. De nye gravtradisjonene som gjør seg gjeldende ved overgangen til

romertid, vil jeg tolke i retning av at en sosial gruppe har klart å presse gjennom en rituell og kanskje også religiøs og politisk endring av virkelighetsforståelsen” (ibid.:105)

Rødstrud forklarer den lave funnfrekvensen ut fra gravskikk og religiøs og politisk situasjon i førromersk jernalder. I tillegg peker han på at anonymiteten i gravene og andre spor fra førromersk jernalder, for eksempel jernvinner, gjør at det som regel er ren tilfeldighet, eller store, systematiske flateavdekkinger som avdekker slike spor (ibid.:45, 67). Han åpner også for at en del spor av jern kan ha forsvunnet på grunn av dårlige bevaringsforhold, for eksempel fordi jern ruster bort i våtmarksområder (ibid.:65).

Rødstrud tar i bruk nye teorier for å gjøre nye tolkninger av et tradisjonelt kildemateriale og forsøker å distansere seg fra tidligere forskning, slik man ofte ser i tekster om førromersk jernalder. Han begynner avhandlingen med en påstand om at “lite funnmateriale, uanselige graver og få spor etter bosetning har fremmet tolkninger om krisetid og nedgangsperiode”, og skriver videre at “forskningen tidligere har stagnert i tolkninger som krisetid og egalitet grunnet at materialet er lite egnet for tradisjonelle analyser” (ibid.:3). Med dette som grunnlag vil Rødstrud presentere en ny tolkning av perioden, med vekt på rituell aktivitet. Han bruker likevel tradisjonelle betegnelser på perioden, og snakker om blant annet gjenstandsfattige funn (ibid.:5), uanselige graver (ibid.:3), funnfattigdom (ibid.:113) og økende fattighetsgrad i kvalitet og kvantitet på funnene (ibid.:58). Språkbruken er nok ikke alltid bevisst, og i flere tilfeller virker det som om enkle uttrykksmåter er viktigere enn å spesifisere. Språket kan også brukes for å skape kontraster i teksten, han innleder for eksempel kapittel seks med at “det skarpe skillet mellom periodene” (ibid.:57) (bronsealder og jernalder) skal diskuteres, og konkluderer avslutningsvis med at et slikt skarpt skille ikke er reelt (ibid.:64, 113).

4.22 Knut Andreas Bergsvik *Førromersk jernalder ved Skatestraumen - sosiale og økonomiske implikasjoner (2006)*

Artikkelen er hentet fra *Viking*, og er et tolkningsforsøk på materialet fra Skatestraumen i Sogn og Fjordane, hvor blant annet 25 lokaliteter fra førromersk jernalder ble gravd ut i perioden fra 1991 til 1998. Førromersk jernalder avgrenses av Bergsvik til tidsrommet 500 f. Kr. - år 0. Han

starter med en forskningshistorie hvor han både peker på endringer i materailtilfanget og i teorier og hypoteser om perioden (2006:108). I hovedsak mener han dette har skjedd etter 1970. Siden fortsetter han med en detaljert presentasjon av materialet, før han går over på diskusjonen om når og hvordan boplassene ble brukt. Her presenterer han tre ulike teorier om boplassenes bruk: At de bodde fast ved Skatestraumen, men rullerte mellom ulike lokaliteter i området, at de bodde fast i mer gunstige områder i nærheten og brukte nevnte lokaliteter til beite og fangst, eller at lokalitetene var sesongbaserte og ble brukt av en befolkning som bodde et annet sted (ibid.:122-123). Bergsvik diskuterer også det generelle bosetningsmønsteret i førromersk jernalder, med grunnlag i flere andre undersøkelser gjort de siste årene. Gjennom denne diskusjonen kommer han også inn på samfunnsstrukturen, og tar opp problemstillingen om hvorvidt det var en egalitær samfunnsstruktur i førromersk jernalder, slik flere arkeologer har foreslått (Solberg 2003, Magnus og Myhre 1976). Han presenterer en hypotese om at økonomisk spesialisering over tid har ført til sosial differensiering, hvor de som har hatt større mulighet for å skaffe overskudd har utviklet seg til en elite (Bergsvik 2006:127).

Bergsvik bruker et nøkternt språk når han beskriver materialet og perioden, og tar aldri i bruk de ladede ordene funnfattigdom eller -tomhet som er blitt brukt i forbindelse med førromersk jernalder. Samtidig viderefører han oppfatningen av at forskningen frem til 1970-tallet tok manglende materiale til inntekt for befolkningsnedgang og krisetider:

“Ettersom førromersk jernalder har få synlige graver sammenliknet med bronsealder, ble perioden av mange tolket som en nedgangstid, hvor sammenbrudd i handelsnettverk eller klimaforverring ble sett på som de viktigste årsaksfaktorene” (ibid.:107).

Først med undersøkelser fra midten av 1970-tallet og frem til i dag mener Bergsvik at denne oppfatningen ble avkreftet, da “disse undersøkelsene viser at perioden ikke var en nedgangstid, selv om klimaet ble kaldere og våtere enn det hadde vært tidligere” (ibid.:108). Dette sitatet viser også at Bergsvik tenker seg at teorien om klimaforverringer i førromersk jernalder har vært ledende helt frem til de nevnte undersøkelsene kom i gang.

4.23 Oppsummering

De analyserte tekstene viser et variert utvalg av innfallsvinkler til tolkningen av førromersk jernalder. Likevel er helhetsinntrykket ganske uniformt. Under oppsummerer jeg kort noen hovedtrekk fra forskningshistorien, basert på analysene.

Avgrensning i tid og definisjon av jernalder

Som de analyserte tekstene viser, er det stort sett enighet om at overgangen fra bronsealder til jernalder kan settes til omkring 500-400 f. Kr., og at romertid begynner omtrent ved år 0, eller i løpet av det første århundret e. Kr. Det det har vært noe uenighet om, er derimot når jernet blir introdusert som bruksmetall og en hjemlig produksjon tar til. Overgangen til førromersk jernalder er ofte blitt satt på grunnlag av typologiske kriterier i drakt- smykkematerialet, og flere mener at den *egentlige* jernalderen ikke har begynt før i romertid. Brøgger (1925:139) går så langt som til å hevde at det ikke har vært noen egentlig jernalder i Norge før 300-400 år e.Kr., basert på manglende funn av jernredskaper. Denne holdningen blir avvist allerede av Bjørn (1926), og kritikere fremhever også at Brøgger baserte sin teori kun på gravfunn, hvor redskaper ikke nødvendigvis inngår i gravskikken (Pilø 1991:60). I senere tid har en økning i funnmaterialet vist at man kan snakke om en reell jernalder også i hundreårene f. Kr.

Geografisk avgrensning

De fleste generelle tekstene, altså de som ikke behandler ett bestemt område, legger hovedvekten på Sør-Norge. De tidligste tekstene fokuserer spesielt på områdene rundt Oslofjorden og kysten på Sørvestlandet, som i hovedsak var de områdene man hadde funn fra frem til 1960-tallet. Spredte funn fantes fra innlandet i Sør-Norge og lenger nord langs den vestlige kysten. Trøndelag, som er godt representert med funn fra bronsealder, er et av områdene hvor man lenge manglet funn fra førromersk jernalder. Årsaken til dette er blitt diskutert i mange av tekstene, de fleste med utgangspunkt i at et rikholdig funnmateriale fra tidligere og senere perioder viser kontinuitet også gjennom førromersk jernalder. Nord-Norge holdes som regel utenfor “det skandinaviske kulturområde” og er sjelden behandlet i tekster fra første halvdel av 1900-tallet. Fra 1970-tallet har flere av oversiktsverkene egne kapitler som omhandler nordnorsk og samisk jernalder.

Behandlet materiale

Materialet er sterkt utvidet de siste 40 år. Før dette utgjorde graver, gjenstander fra graver og enkelte naturvitenskapelige data hoveddelen av tolkningsgrunnlaget. Myrundersøkelsene som dannet grunnlaget for Sernanders klimahypotese ble etter hvert fulgt av flere undersøkelser også i Norge, og dette materialet er blitt brukt og utvidet gjennom hele 1900-tallet og frem til i dag. Selv om det hele tiden har vært oppmerksomhet rundt mangelen på andre funnkategorier, er det først fra slutten av 1960-tallet man begynner å finne noen av dem. Da blir klebersteinsbruddet i Kvikne funnet, og førromerske hustufter følger på 1970-tallet. På dette tidspunktet begynner også forvaltningsutgravningene i fjellet og flateavdekking blir tatt i bruk. Dette medfører en økning både i antall funn og funnkategorier i det førromerske materialet, og funn som kullgroper, åkerspor og stolpehull fra gjerder blir en del av materialet. Også steinredskaper, særlig fra boplassene i fjellet blir nå regnet til det førromerske materialet.

Tekstens hovedfokus

I de tidligste tekstene blir stor plass viet til å sette tidspunktet for jernalderens begynnelse i Norge og Norden. Diskusjonen i disse tekstene går både på når kulturperioden førromersk jernalder begynner og når man kan si at den egentlige jernalderen begynner, når jern blir bruksmetall. I tillegg er kartlegging og beskrivelse av materialet spesielt viktig i de tidligste tekstene, men fortsetter helt frem til i dag. Tolkninger og nytolkninger av ulike deler av materialet preger de fleste tekstene. Spesielt gravmaterialet er gjenstand for behandling i de fleste tekstene. Helt fra 1920-tallet har flere tekster som formål å avkrefte myter om førromersk jernalder. Spesielt gjelder dette Sernanders klimahypotese, som er diskusjonstema gjennom hele den hundre år lange undersøkelsesperioden. Et av hovedmålene har vært å forklare manglende funn og funnspredning. Man har i hovedsak fokusert på gravmaterialet, og oppfatningen om at manglende arkeologisk virksomhet har vært hovedårsaken til at man ikke har hatt et større materiale å arbeide med er forholdsvis samstemt. Fra 1970-årene vektlegges andre kildekategorier mer og mer, både i artikler som presenterer nye funn og i oversiktsverkene. Fra 1990-tallet har gravmaterialet igjen kommet i fokus i flere tekster, gjennom nye teoretiske vinklinger.

Språk

Beskrivelsen av det førromerske materialet som “fattig” går igjen i de fleste tekstene helt frem til i dag. Begrepet brukes i flere nyanser. “Funnfattigdom” brukes for å beskrive manglende funn, mens “fattige funn” beskriver kvaliteten på funnene. “Fattige graver” brukes både om graver som har en lite synlig utforming eller som inneholder få eller ingen gjenstander. Farbregd (1972) og Wangen (1999) diskuterer betydningen og bruken av begrepet. Bruken har avtatt de siste 20-30 årene.

Funntomhet

Før 1970-tallet fantes det svært få funn utenfor områdene rundt Oslofjorden og kysten på Sørvestlandet. Etter at det ble satt i gang utgravninger i fjellet og flateavdekking ble tatt i bruk, har imidlertid funnene fra førromersk jernalder økt kraftig. Det har hele tiden vært stort fokus på “funntomheten”, den har vært en førromersk karakteristikk, og den har vært forsøkt forklart av de fleste som har behandlet perioden. Likevel har konklusjonene i de analyserte tekstene stort sett ikke vært påvirket av manglende funn i mange områder. Det har hele tiden vært stort fokus på at spesielt gravene har vært av en slik art at de er vanskelige å finne, og at funntomheten derfor må forklares i manglende registreringer, ikke i manglende eksistens.

Hypoteser og teorier

Flere hypoteser om førromersk jernalder har vært presentert. De har i hovedsak hatt som formål å forklare manglende funn, den snevre spredningen av de eksisterende funnene og gravene uten gravgaver. Sernanders klimahypotese og Lindqvists kelterhansateori er begge fra tidlig på 1900-tallet. De fikk ikke noe stort gjennomslag i norsk arkeologi, men klimahypotesen har likevel fått mye oppmerksomhet i litteraturen. Dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel. Senere er det foreslått at sosial egalitet eller forsøk på å skape inntrykk av egalitet har preget gravskikken, eller at gravskikken i større grad bestod av usporbare ritualer enn nedleggelse av gaver i graven. Nye funntyper som hustuffer, åkerspor, boplasser i fjellet og jernvinneanlegg har ikke ført til nye diskusjoner i særlig grad, men heller en bekreftelse av tidligere antagelser.

5 Utviklingen av et fagfelt - en diskusjon om de styrende faktorene i førromersk jernalders forskningshistorie

Analysen av tekstene har avdekket en del ulike faktorer som har vært viktige i forskningen på førromersk jernalder. I dette kapitlet vil jeg gå nærmere inn på noen av disse. Først vil jeg se kort på den teoretiske utviklingen det siste århundret, slik den kan leses ut fra det gjennomgåtte materialet. Denne diskusjonen fører videre til en diskusjon om gravene og gravmaterialets betydning for tolkningene av perioden, og hvordan fokuset på dette kildematerialet har preget førromersk arkeologi gjennom faghistorien. Som en forlengelse av denne diskusjonen vil jeg se på hvordan definisjonen av funn har påvirket hva man leter etter, og hvorvidt den er blitt endret i takt med funn av nye kildekategorier. Sernanders klimahypotese og avgreininger av denne har fått mye oppmerksomhet i den arkeologiske litteraturen. Dette vil jeg ta opp for å se hvor stor betydning den har hatt for tolkningene av perioden, i forhold til hvor stor betydning den har hatt for oppfatningen av tolkningene. Oppfatningen av perioden vil jeg også se nærmere på i det neste kapitlet, som tar for seg bruken av fattigdomsbegrepet. I en oppsummerende diskusjon vil jeg så se på myten om de “tidligere” oppfatningene av førromersk jernalder.

Noen av diskusjonene som jeg her forsøker å sortere går i stor grad over i hverandre. Jeg vil likevel forsøke å holde diskusjonene adskilt selv om det vil medføre en fare for gjentakelser. Det viktige er å se hvordan flere faktorer i forbindelse med arkeologisk arbeid, med førromersk jernalder og generelt, har formet tolkningene og forståelsen av perioden.

5.1 Den teoretiske utviklingen

Selv om en del tolkninger er blitt videreført gjennom store deler av faghistorien, kan man likevel skille ut ulike teoretiske retninger som har påvirket måten å se materialet på. Uten å gå altfor dypt inn i den teoretiske faghistorien, vil jeg forsøke å skissere den teoretiske utviklingen slik den viser seg i det behandlede materialet. Etter gjennomgangen av tekstene er det vanskelig å se en rett linje av teoretisk utvikling som følger Olsens (1997) mal, men det er helt klare tendenser til de tre retningene kulturhistorisk, prosessuell og post-prosessuell arkeologi i faghistorien. De tidligste tekstene bærer tydelig preg av å være innsamlinger av materiale. Dette var jo også helt

nødvendig i en nokså ny vitenskap som manglet et stort utvalg publisert materiale. Men selv om tekstene fra begynnelsen av 1900-tallet er beskrivelser av materiale, inneholder de ofte lengre tolkningsdeler (f. eks. Bjørn 1926; Schetelig 1914). Olsen (1997:125) peker på den kulturhistoriske arkeologien, eller kulturarkeologien, som kulturdeterministisk, diffusjonistisk og migrasjonistisk, og disse trekkene kan man finne igjen i mange av de tidlige tekstene (Bjørn 1926; Lund 1939; Schetelig 1914), hvor det blant annet er et klart fokus på å vise kulturkontakter med ulike deler av Europa. Men også andre teoretiske vinklinger fantes; Brøgger (1925a) hadde et tidlig økofunksjonalistisk perspektiv i sitt syn på klimaendringen i førromersk jernalder, lenge før den prosessuelle arkeologien. Han var også tidlig ute med å se på jernets betydning for samfunnsstrukturen, og hevdet at det at bronzen forsvant og jernet senere kom i allmenn bruk, skapte en klasse av frie bønder (Brøgger 1940:10).

Gravskikken blir som regel sett som et religiøst spørsmål i de tidligste tekstene (Bjørn 1926:29; Grieg 1938:25-26; Hougen 1924:57; Schetelig 1925:107), mens senere tolkninger i mange tilfeller legger vekt på sosial endring og samfunnsstruktur i tolkninger av gravskikken (Hagen 1983:273, 275; Hinsch 1951:51, 71; Pilø 1989:127, 133; Prestvold 1994:91, 120). Det økte fokuset på sosiale og økonomiske forhold blir sett som en del av den prosessuelle arkeologien, og en del av de politiske strømningene akademia opplevde på 1960- og 1970-tallet (Olsen 1997:58). Både Brøgger (1925a, 1925b, 1940) og Hinsch (1951) har imidlertid dette i fokus mye tidligere. I materialet er det ikke noen eksempler på tydelig positivistiske tolkninger, men at de religionshistoriske tolkningene hadde et opphold på midten av 1900-tallet kan regnes som et tegn på den prosessuelle arkeologiens innflytelse. Fra 1970-tallet får Nord-Norge og samisk jernalder større plass i oversiktsverkene (Hagen 1983; Magnus og Myhre 1976). Dette kan ses i sammenheng med et politisk fokus på urbefolkning og samiske rettigheter i Norge på samme tid.

Som Olsen (1997:30) påpeker, avløser ikke de tre retningene hverandre kronologisk, men de gjør sin inntreden noenlunde kronologisk. Dette kan man også se i de senere tekstene i materialet, hvor kjennetegn fra alle de tre periodene gjør seg gjeldende. Den økte teoretiseringen av faget som først kom med prosessualismen og er blitt mer og mer tydelig med post-prosessualismen, kommer til en viss grad frem i analysen. Bevissthet rundt bruk av begreper er ett eksempel. Her kan trekkes frem bruken av begrepet "fattig", som diskuteres av Farbrege (1972) og Wangen

(1999). Også nye perspektiver på eldre materiale kan trekkes frem, spesielt i forbindelse med gravmaterialet. Diskusjonen om årsaken til endringer i gravskikken endres som nevnt i løpet av faghistorien ettersom nye teoretiske retninger hentet fra sosialantropologi, etnologi, religionshistorie og andre fag brukes på det arkeologiske materialet. Viktigheten av å klargjøre sitt eget teoretiske ståsted for leseren kommer i materialet frem i tekstene fra 1990- og 2000-tallet. Dette er imidlertid også i hovedsak hovedfags- og magistergradsavhandlingene, så det er vanskelig ut fra materialet å si om det er typisk for teksttypen eller post-prosessualismen. Likevel kan man si at struktureringsteori og konstruktivisme til en viss grad krever en slik bevisstgjøring.

Det synes etter gjennomgangen av materialet klart at det er mer enn materialtilfanget som har preget tolkningene av førromersk jernalder. I de følgende kapitlene vil jeg gjennomgå faktorene som har lagt de viktigste føringene i de siste hundre årenes faghistorie.

5.2 Gravene og gravmaterialets betydning for tolkninger av førromersk jernalder

Som analysene viser, har graver og manglende graver og gravmateriale vært svært viktig i tolkningene av førromersk jernalder. Som det største og lenge eneste kildematerialet fra førromersk jernalder, er gravene blitt kartlagt, analysert og tolket gang på gang, med stadig nye metoder, teoretiske utgangspunkt og mål. Gjennom faghistorien har de på denne måten vært utspring for ulike problemstillinger - og ulike svar.

En del av årsaken til gravenes store betydning ligger nok i den delen av arkeologien som Brøgger har kalt "gravhaugperioden" (Brøgger 1930:8). Denne første epoken av moderne arkeologi var preget av at man ville samle inn et representativt arkeologisk kildemateriale. For å kunne sortere gjenstandene typologisk og kronologisk, ble kontekst nødvendig, og man kunne ikke basere seg på løsfunn. Som Wangen (1999:39) påpeker, ble gravene i denne forbindelse viktige for å finne sluttede funn. Selv om det etter hvert er kommet til både nye kildekategorier og nye dateringsmetoder, har gravene fortsatt stor betydning.

For førromersk jernalders del, besto det arkeologiske materialet helt frem til 1970-tallet stort sett av gravfelt og enkeltgraver beliggende i hovedsak langs kysten på begge sider av Oslofjorden og på Sørvest-landet. I tillegg var det registrert noen få enkeltgraver fra innlandet i Sør-Norge (se f.

eks. Bjørn 1926; Hinsch 1951:53; Schetelig 1914:135). Allerede på begynnelsen av 1900-tallet var det stort sett enighet om at de førromerske gravenes karakteristikk gjorde dem vanskelige å finne, og at manglende graver i store deler av landet kunne skyldes dette og manglende arkeologisk virksomhet (Schetelig 1914, 1925; Bjørn 1926). Bjørn (1926:30) viser for eksempel til kontinuiteten fra bronsealder til senere deler av jernalderen når han mener at Trøndelag har vært befolket også i førromersk jernalder. Schetelig påpeker allerede i 1914 at det er farlig å trekke slutninger på bakgrunn av manglende funn (Schetelig 1914:137). Grieg siterer Georg Sverdrup på at man i altfor stor grad går ut fra at gravene gjenspeiler befolkningsforhold, og skriver også at det er “sannsynlig at primitive tider kan ha gitt mere av sin fattigdom enn høiere kultur av sin overflod” (Grieg 1938:24). De samme arkeologene vektlegger at det må flere undersøkelser til for å avdekke nye førromerske funn i hele landet.

Dette synspunktet er fortsatt gjeldende i 1951, da Hinsch' *Førromersk jernalder i Norge* kommer ut, men funnmaterialet er ikke blitt nevneverdig større. Fortsatt er det stort sett graver som finnes av arkeologisk materiale, og disse er mer eller mindre tilfeldig oppdaget i områder med stor arkeologisk aktivitet. Systematiske utgravninger av gravfelt og hustuffer mangler (Hinsch 1951:53, 55). Det som er kommet til er i hovedsak naturvitenskapelig materiale, i form av pollenanalyser, som kan bekrefte påstanden om at store deler av landet har vært befolket også i førromersk tid. Likevel blir det fortsatt ikke gjort større undersøkelser for å finne det arkeologiske materialet fra perioden. Heller ikke når flateavdekking blir tatt i bruk for å avdekke jordbruksbosetninger i Danmark på 1960-tallet, synes dette å påvirke den norske førromerske arkeologien (Pilø 1991:52). Pilø mener en viktig grunn til dette er Brøggers (1925, 1940) påstand om at det ikke fantes noen fastboende, metallbrukende befolkning i Norge før rundt 300 e. Kr., som kan ha ført til at man gikk ut fra at det ikke fantes hustuffer å lete etter. Wangen (1999:70) peker på et annet argument, nemlig at den begrensede kunnskapen om førromersk jernalder ser ut til å ha ført til resignasjon i stedet for utforsking.

Helt frem til 1960-tallet består det arkeologiske materialet stort sett av gravmateriale. Da fremkommer nye kildekategorier, som et klebersteinsbrudd, og senere førromerske hustuffer. Inntil dette har en forholdt seg til graver og gravenes innhold i tolkningen av førromersk jernalder (Hagen 1983:275).

Selve tolkningen av gravene har endret seg gjennom den undersøkte perioden. I de tidligste tekstene er det stort fokus på at førromerske graver bare er funnet i kyststrøk i Sør-Norge, samtidig som dette forsøkes forklart på ulike måter. Det skrives mye om de “fattige” gravene, men påpekes samtidig at det ikke er snakk om kulturell stagnasjon eller egentlig fattigdom. I tiden frem til 1940-tallet avskrives tolkningene i stor grad på grunn av manglende materiale. Skylden legges på gravskikken, som ikke må regnes som resultat av fattigdom eller dårlige tider, men en gradvis endring i de religiøse skikkene i sydligere deler av Europa (Bjørn 1926; Grieg 1938; Hougen 1924; Lund 1939; Schetelig 1914, Shetelig 1925). I disse tidligste verkene nevnes ikke differensiering innad i samfunnet, og når fattigdom avvises, gjelder dette for befolkningen i sin helhet. Brøgger (1940: 10-11) er i den sammenheng forut for sin tid når han fokuserer på jernets tilkomst og bronsens tilbakegangs innvirkning på samfunnsstrukturen. Han mener det vokser frem en klasse av frie bønder ved overgangen til jernalder.

Sosiale forhold får mer oppmerksomhet i andre del av århundret, hvor gravmaterialet i større grad ses som en reaksjon på samfunnsstruktur. At gravskikken vitner om et mer egalitært samfunn foreslås av flere (Pilø 1989: 127, 133; Prestvold 1994:91, 120; Solberg 2003:65), men det fremheves at det er farlig å se gravmaterialet som en direkte avspeiling av samfunnsstrukturen. Det foreslås både at motivet bak en slik gravskikk kan ha vært å gi inntrykk av egalitet eller virke samlende på befolkningen i en urolig tid, og at ritualer som ikke kan spores i de arkeologiske funnene kan ha vært viktigere enn nedleggelse av gaver og utstyr (Rødstrud 2003; Wangen 1999).

5.3 Definisjonen av funn og kildemateriale og myten om funntomheten

“Funntomhet” er et tilbakevendende tema i behandlingen av førromersk jernalder. I alle de analyserte tekstene er tematikken tatt opp, enten ved at perioden beskrives som mer eller mindre funntom, eller ved at man forsøker å avkrefte dette. I diskusjonen om “funntomheten” i førromersk jernalder er det viktig ikke bare å spørre om hvorfor og hvordan denne oppfatningen oppstod, men hvorfor begrepet “funntomhet” er blitt holdt ved like både av de som støtter oppfatningen og de som avviser den.

Selve tanken om at førromersk jernalder har vært en periode spesielt preget av manglende funn, er etter min mening resultat av en kombinasjon av to faktorer:

1. Gravskikken med branngraver, ofte under flat mark med få eller ingen gjenstander
2. At arkeologene lenge manglet andre funnkategorier enn graver og gravgjenstander fra perioden

Hver for seg er disse to faktorene ikke nødvendigvis avgjørende, men i kombinasjon har det vist seg at de har ført til en spesiell oppfatning av førromersk jernalder. Selv om det har vært noe uenighet om dette (f. eks. Lund 1939:81), har svært mange arkeologer påpekt at antallet funn fra førromersk jernalder ikke er spesielt lite sammenlignet med antallet funn fra tidligere og påfølgende periode, henholdsvis yngre bronsealder og romertid (f. eks. Grieg 1938:23; Hinsch 1951:52-53; Hougen 1947:104; Nybruget 1978:158; Schetelig 1914:135). Nybruget (1978:157) peker på at antall gravfunn fra førromersk jernalder er ca. 50 % høyere enn fra yngre bronsealder, to omtrent like lange perioder. Det er nok fraværet av andre funngrupper, for eksempel helleristninger og depotfunn, som likevel får en del arkeologer til å karakterisere førromersk jernalder som en mer “funntom” periode enn yngre bronsealder (Hinsch 1951:54, Schetelig 1914:136). Når romertid også er blitt sett på med andre øyne enn førromersk jernalder, kan dette ses i sammenheng med første punkt ovenfor. Den gradvis endrede gravskikken, hvor det blir mer og mer vanlig å legge med gjenstander i graven, gjør at man i yngre romertid får et større gjenstandsmateriale fra gravene (f. eks. Solberg 2003:76). Førromersk jernalder, som både har manglet variasjonen i funnkategoriene og gjenstandsmaterialet fra gravene, er blitt dobbelt belastet, og kan derfor lett bli betegnet som “funntom”.

Et annet moment er den manglende vektleggelsen av andre kilder enn de tradisjonelle jernalderkildene. For eksempel har redskaper av stein hatt en svak stilling i det førromerske materialet. Basert på de få metallfunnene fra førromersk jernalder og eldre romertid, mente Brøgger (1925a:136, 141, 1940:8, 10-11) at stein var det dominerende redskapsmaterialet helt frem til det andre eller tredje århundre e. Kr. Hans teori fremstod som svært radikal og selv om han ble støttet av flere (bl. a. Holmsen 1949) ble teorien raskt avvist av for eksempel Bjørn (1926). Brøgger baserte sin teori på det sparsomme jernmaterialet fra førromersk jernalder, og

mente at man måtte regne med en fortsatt steinalder i denne perioden. Å utelukke jernalderens begynnelse på grunn av steinredskapenes fortsatte bruk, bidrar også til at steinredskapene som kildemateriale til førromersk jernalder utelukkes. Noe av skylden må kanskje også legges på det typologiske og kronologiske systemet, som medfører en tanke om at bronse etterfølger stein og jern etterfølger bronse. Etter at naturvitenskapelige dateringsmetoder er blitt tilgjengelige for å datere deres kontekst, har steinmaterialet gradvis fått mer oppmerksomhet (se f. eks. Bergsvik 2006; Solberg 2003).

Selv om uttrykket “funntom” regnes som et nøkkelbegrep i behandlingen av førromersk jernalder, viser det seg i gjennomgangen av materialet at “funntomheten” hovedsakelig ses som kun tilsynelatende, eller avvises. Helt fra begynnelsen av 1900-tallet er manglende funn blitt forklart med at det førromerske kildematerialets art gjør det vanskeligere å oppdage enn materiale fra de fleste andre perioder. Som diskusjonen ovenfor viser, kan “den tilsynelatende funnfattigdommen” være forårsaket av et stort fokus på gravmateriale som har ført til at andre kilder er blitt mindre vektlagt, men hovedoppfatningen har likevel vært at funnmateriale fra de deler av landet som har manglet funn, vil komme frem ved mer omfattende arkeologisk virksomhet (f. eks. Bjørn 1926:18; Grieg 1938:14; Shetelig 1925:115). Denne spådommen har vist seg å være riktig; fra 1970-tallet og frem til i dag er det gjort svært mange nye funn, slik at man i dag har et omfattende materiale fra perioden.

5.4 Klimahypotesens betydning for tolkninger av førromersk jernalder

Allerede da Sernanders klimahypotese ble publisert, var den svært omdiskutert. Shetelig skrev i 1914 at selv om hypotesen gav fristende svar på den daværende mangelen på funn, måtte man angripe den med forsiktighet og se nærmere på materialet gjennom videre undersøkelser (Shetelig 1914:136). Tolv år senere er Shetelig (1925:115-117) blitt mer overbevist, men påpeker at det ikke kan være opp til arkeologer å vurdere det naturvitenskapelige grunnlaget for teorien. Imidlertid ser han at teorien kan forklare spørsmål det ikke er funnet arkeologiske svar på. Andre samtidige arkeologer, som Brøgger (1925 og 1940), Bjørn (1926, 1927 og 1929) og Grieg (1938) avviser de påståtte nedgangstidene klimaendringen ifølge Sernander skal ha ført til. Brøgger (1940:11) mener at man ikke kan snakke om en klimaforverring, men en *klimaforandring*, som kan ha ført med seg en endring i bosetningsstrukturen.

Av dem som nevner klimahypotesen, er det bare Holmsen (1949:67, 72) som tillegger klimaendringen katastrofale følger. Han mener den rykket bort livsgrunnlaget til befolkningen og førte til at folk frøs og sultet i hjel. Shetelig (1925:115-117) åpner også for at klimaskiftet kan ha hatt alvorlige konsekvenser, og mener det er en fristende forklaring på det førromerske materialet. Han modererer seg likevel i mye større grad enn Holmsen, og påpeker at arkeologer vanskelig kan vurdere gyldigheten av naturvitenskapelige resultater. Som støtte for at teorien likevel kan ha arkeologisk verdi, nevner han at de to svenske arkeologene Almgren og Nerman (1923) har funnet Sernanders hypotese troverdig. Flere arkeologer (Hougen 1924:7; Lund 1939:82) holder muligheten åpen for at det kan være noe i Sernanders teori, uten å ta stilling til dette, mens de fleste mener det har vært en gradvis klimaendring som har hatt liten betydning for en befolkning som var i stand til å tilpasse seg sine omgivelser.

Til tross for at klimahypotesen har hatt lite støtte i norsk arkeologi, har den fått stor plass i den arkeologiske litteraturen. Svært mange fremhever en gradvis og udramatisk klimaendring som en realitet, men nevner samtidig at den tidligere oppfatningen har vært at klimaendringen hadde dramatiske følger for befolkningen. De første av disse utsagnene kom allerede på 1920- og 1930-tallet (Bjørn 1924; Brøgger 1925a; Grieg 1938), og reproduseres fortsatt i dag (Bergsvik 2006:108; Solberg 2003:50). I andre miljøer har nok hypotesen hatt mer støtte, for eksempel i botanikken og historiefaget. I mange av de nyere tekstene er oppfatningen om en kraftig klimaforverring referert til som en tidligere holdning, og da gjerne Sernanders opprinnelige katastrofepregede hypotese. Som regel henvises det ikke til et spesifikt verk, men til "tidligere forskning" som en enhet. På denne måten gis klimahypotesen større betydning enn den egentlig har hatt for norsk arkeologi. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5.6.

To hovedoppfatninger av klimaendringens betydning markerer seg etter gjennomgangen av materialet:

1. En brå og kraftig klimaendring førte til fattigdom og avfolkning rundt 500 f. Kr., ved overgangen fra bronsealder til jernalder (Holmsen 1949; Sernander 1910; delvis også Shetelig 1925).

2. En glidende overgang til et kaldere og fuktigere klima i sen bronsealder og tidlig jernalder hadde liten betydning, men kan ha ført til at befolkningen tilpasset seg et nytt levesett (f. eks. Bjørn 1926; Brøgger 1925a, 1940; Farbrege 1972; Hinsch 1951; Hougen 1947; Lund 1939; Magnus og Myhre 1976; Nybruget 1978; Skjølsvold 1969).

Spørsmålet om klimahypotesens betydning for tolkningen av førromersk jernalder er ikke hvorvidt klimaendringene har ført til nedgangstider for befolkningen, men derimot hvorfor en hypotese som har hatt så liten støtte er blitt viet så mye plass i litteraturen.

5.5 Språkets betydning for tolkninger av førromersk jernalder

En av faktorene jeg har sett nærmere på i analysene, er bruk av ladete ord i tekstene. Spesielt har jeg sett på hvordan “fattig” brukes om materialet og perioden, og hva som legges i begrepet “funnfattigdom”. Av de analyserte tekstene er det seks tekster (Bergsvik 2006; Brøgger 1925a, 1940; Nybruget 1978; Skjølsvold 1969; Solberg 2003) hvor disse begrepene i det hele tatt ikke brukes. Helt fra arkeologiens begynnelse brukes “fattig” som en naturlig del av språket i tekstene, sammen med andre begreper som “simpel” og “primitiv”. De to sistnevnte ordene har senere gått ut av det akademiske språket, dels fordi det er gått ut av dagligtalen, dels på grunn av økt teoretisk og språklig bevissthet. Beskrivelsen av et gjenstandsmateriale, og særlig graver og gravgods som fattig, er imidlertid blitt hengende igjen. Wangen (1999:56-60) tar opp hvordan denne språkbruken har bidratt til at graver med lite gravgods blir ansett for å være mindre interessante både som kilder og “utstillingsobjekter”. Hun mener at det har skjedd en betydningsforskyvning i begrepet funnfattigdom. Fra å beskrive en periode med få funn, er betydningen delvis gått fra at begrepet funnfattig beskriver funnene kvantitativt, til at det beskriver materialet eller perioden. Dette er delvis rett, men like viktig mener jeg inntrykket forfatteren gir leseren er. Uttrykk som “fattigslig” (Hougen 1924:56; Farbrege 1972:162) eller “fattig gravskikk” (Lillehammer 1994:139) brukes ofte for å gi en kort og enkel beskrivelse av det samlede materialet fra førromersk jernalder, gravutstyret eller gravene. Typisk for alle tekstene er imidlertid at disse uttrykkene sjelden eller aldri brukes i funnbeskrivelser. Det er de generelle beskrivelsene av perioden, særlig i større oversiktsverk, som i størst grad inneholder slike uttrykk.

Oppbygningen av teksten har også betydning for hvordan teksten tolkes. Jeg vil vise dette gjennom et eksempel fra Hagens kapittel *Førromersk jernalder i Norges oldtid* fra 1983. Hagen begynner kapittelet med å gi leseren et inntrykk av at landet i førromersk jernalder blir utsatt for en “kulturendring som kan virke krisebetont” (Hagen 1983:273), og at det ikke er vanskelig “å mane frem et dramatisk og tragisk bilde av et land som blir lagt øde og en kulturform som går til grunne” (ibid.:274). Videre behandler han førromerske graver og presenterer fem ulike forklaringer på “nøkternheten, eller mangelen på nyanserte og godt daterte kulturspor”: reell fattigdom, nedgang i folketallet, det sosialreligiøse mønstret, ytre forhold og arkeologene selv. Som en konklusjon på dette avsnittet, skriver han: “Antagelig er det noe riktig i alle disse forsøk på forklaring” (ibid.:276). Når han så går over til å behandle resten av kildematerialet, som kullgroper, gjenstander, vegetasjonsstudier og industrispor, konkluderer han med at det ikke “er “fimbultider”, avfolking og bosetningsbrudd som har preget den førromerske jernalderen i Norge. Det er ganske enkelt bare de tradisjonelle kildene - gravene og oldfunnene fra slike graver - som i stor utstrekning mangler” (ibid.:287). Her avviser han med andre ord tre av de fem forklaringsmodellene han presenterte som sannsynlige tidligere i kapitlet. Dette bidrar etter min mening til å vilde leseren i forhold til hvilke forklaringer som er og har vært gjeldende. Flere tekster bærer mer eller mindre preg av denne fremgangsmåten, eller oppbygningen. Dette diskuteres videre i neste kapittel.

5.6 “Tidligere trodde man (...)”

Et stort problem innenfor forskningen på førromersk jernalder, mener jeg er de mange henvisningene til tidligere forskning som en enhet. Gjennom snart hundre år er det blitt skrevet om de tidligere oppfatningene av førromersk jernalder uten å referere til spesifikke kilder. Noen eksempler kan nevnes:

“I disse forbindelser utad og indad ser jeg ogsaa grunden til, at de fleste graver fra førromersk tid er uten ethvert utstyr. Dette har været utlagt slik, at gravene avspeiler periodens kulturelle nedgang og store fattigdom, men som jeg imidlertid i mit tidligere anførte arbeide har paavist, er denne betragtningsmaate fuldstændig feilagtig, og jeg har samtidig paapekt, at den eneste grund til dette i og for sig merkelige forhold er at tiden hadde en fast gravskik, hvori utstyr for den døde ikke indgik som led (Bjørn 1926:28-29).

“Det går ikke an lenger å snakke om en avfolkning av nordiske land i førromersk jernalder” (Brøgger 1940:11).

“Tidlig i dette århundret antok man at en forverring av klimaet ved overgangen mellom bronsealder og jernalder gjorde levevilkårene vanskeligere enn før. Folketallet skulle ha gått sterkt tilbake, og bare de gunstigste områdene var bosatt” (Magnus og Myhre 1976).

“De teorier som tidligere har vært fremsatt om metallmangel, om innsnevring av bosatte områder, ja til og med om avfolkning av hele landsdeler, kan i alle fall avvises bare ved dette fjellfunnet alene” (Hagen 1983:287).

“Den førromerske jernalder har lenge vært et problem, ikke bare i norsk men også i skandinavisk arkeologi. Funnene sviktet, og “kulturnedgang” var en vanlig forklaring” (Pilø 1989:1).

“Det var tidligere en tilbøyelighet til å forklare funnfattigdommen i denne perioden ut fra en katastrofeliknende klimaforverring som førte til avfolkning av større områder i hele Norge. Resultat fra senere års undersøkelser viser klart at klimaendringen ikke har ført til avfolkning av fylket” (Prestvold 1994:120).

“Ettersom førromersk jernalder har få synlige graver sammenliknet med bronsealder, ble perioden av mange tolket som en nedgangstid, hvor sammenbrudd i handelsnettverk eller klimaforverring ble sett på som de viktigste årsaksfaktorene” (Bergsvik 2006:107).

Som sitatene viser, er påstanden om at man tidligere mente at førromersk jernalder var en nedgangsperiode, utsatt for klimakrise, nød, isolasjon og kulturell stagnasjon reproduisert i snart hundre år. Det har riktignok vært fremsatt teorier som disse påstandene viser til (Almgren og Nerman 1923; Holmsen 1949; Lindqvist 1920; Sernander 1910; Shetelig 1925), men generaliseringen i senere tekster fremstiller forskningshistorien feilaktig. Det er flere ting som er

problematisk med den måten forskningshistorien presenteres på når det gjelder førromersk jernalder.

- Teoriene som påstandene refererer til har vært svært omstridt. I norsk arkeologi har holdningen stort sett vært at manglende funn skyldes manglende arkeologisk virksomhet og funnenes karakter, som gjør dem vanskelige å finne.
- Utsagnene mangler i nesten alle tilfeller referanser til hvem som har fremsatt de “tidligere” tolkningene.
- Utsagnene fungerer som en feilaktig oppsummering av tidligere forskning, slik at det skapes en kontrast mellom nyere og eldre forskning som ikke er reell.
- Det blir påpekt at teoriene som utsagnene presenterer har preget forskningen på førromersk jernalder, men grunnen til at de fortsetter å gjøre det, er at de blir gjentatt i de fleste nyere tekster.

Min mening er at det gjennom de nevnte punktene er blitt skapt en myte om førromersk jernalders forskningshistorie. Dette har skjedd delvis ubevisst, og delvis fordi det konstruerte synet på forskningshistorien fungerer som et praktisk bakteppe for nyere forskning. Nybruget (1978:9) hevder at en del feilslutninger i forbindelse med førromersk jernalder skyldes at man har basert seg på tidligere resultater i stedet for å bruke primære funnopplysninger. Dette gjelder kanskje ikke bare det arkeologiske materialet, men også det forskningshistoriske. Det vises gjennom analyse materialet at man helt fra begynnelsen av 1900-tallet både har vært klar over den ujevne funnspredningen, og at denne neppe skyldes faktiske forhold. Når det likevel ikke har vært nærmere undersøkelser av hva som er de faktiske forhold, kan dette ha flere årsaker. Som tidligere nevnt, mener Pilø (1991:52) at Brøggers påstand om at det ikke fantes en fastboende befolkning i innlandet i Sør-Norge i førromersk jernalder har stoppet arkeologene fra å lete, mens Wangen (1999:70) antar at det ligger en resignasjon bak manglende utforskning av førromersk jernalder.

Etter min mening må man se på det førromerske kildematerialets art og antatte kildeverdi for å forklare holdningen til videre utforskning av perioden. De førromerske gravene er ofte beskrevet som “fattige”, i betydningen at de er utstyrt med få gjenstander, men også at materialet har liten

kildeverdi (Wangen 1999:71). Gjennom første halvdel av forrige århundre var det en vanlig oppfatning at det foreløpige materialet var for lite til å gi et riktig bilde av førromersk jernalder, og at man flere funn måtte til for å få en bedre oversikt og forståelse av perioden (f. eks. Hougen 1924:6, 21; Schetelig 1914:138-139). Disse utsagnene ble ikke fulgt av en plan for hvordan nye funn skulle oppdages, på tross av bevisstheten om at de sparsomt utstyrte flatmarksgravene kan være svært vanskelige å oppdage. Kanskje har den antatt lave kildeverdien til det førromerske gravmaterialet ikke inspirert til systematiske utgravninger. Av samme grunn har de tilfeldige funnene man oftere har fra andre perioder uteblitt.

Slik kan man øyne et helt annet problem i forbindelse med førromersk jernalder enn det som ofte har vært skissert. Det bunner ikke i at man har slått seg til ro med at de oppdagede funn gir et representativt bilde av bosetningen i Norge i førromersk jernalder. Tvert imot har det hele tiden vært hevdet at bildet ikke kunne være representativt. Likevel har man har ventet tålmodig på at funn skulle dukke opp tilfeldig, og dette har ført til en stagnasjon i forskningen på førromersk jernalder frem til nye metoder som C14-datering og flateavdekking ble tatt i bruk.

6 Konklusjon - en konstruksjon av et diskursivt felt?

Jeg har i denne avhandlingen gjennomgått og analysert en rekke verk som omhandler førromersk jernalder, og mitt mål har vært å se på hvilke faktorer som har vært viktige i utviklingen av tolkninger av materialet. Resultatet av den kronologiske gjennomgangen av tekstene mener jeg har vist at utviklingen innenfor forskningen på førromersk jernalder ikke har vært så revolusjonerende som mange kanskje har tenkt. Graver og gravmateriale har vært det viktigste materialet helt siden periodens begynnelse, og har fortsatt en særstilling, selv om flere andre kildekategorier er kommet til. Likevel kan man se et økende fokus på andre kildekategorier, som boplasser, åkerspor, naturvitenskapelig datamateriale og steinredskaper. Selv om utviklingen innenfor feltet førromersk jernalder kan ha vært mindre enn mange har argumentert for, ser det ut til å være en tydelig sammenheng mellom den teoretiske utviklingen innenfor arkeologien generelt og innenfor førromersk jernalderarkeologi. Spesielt kan man se dette på endringen i tolkningen av graver og gravskikk, hvor en gradvis endring i teoretiske innfallsvinkler har ført til ulike tolkninger av gravmaterialet.

Et av de tydeligste trekkene ved litteraturen om førromersk jernalder er myten om den tidligere forskningen. Det er en tendens til å hevde at tidligere forskning har overdramatisert mangelen på funn i innlandet og nordlige deler av landet, og at klimahypotesen og tanken om krise, nød, nedgangstider og kulturell stagnasjon har vært ledende. Dels mener jeg språkbruken, gjennom begreper som “funntomhet”, “funnfattigdom”, “fattigslig materiale”, og “fattige graver”, har bidratt til å skape dette inntrykket. Språket, uavhengig av tekstens innhold, gir leseren et visst inntrykk av perioden, og begrepenes betydning er dessuten delvis blitt endret fra å beskrive materialets kvantitet, via dets kvalitet til periodens kvalitet. Altså har selve perioden i visse tilfelle blitt beskrevet som “fattig”. Like viktig tror jeg imidlertid det har vært at “den tidligere oppfatningen” er blitt reproduisert som en kontrast til den nye forskningen. Diskursen endres gjennom kamp i det diskursive felt, men i førromersk jernalderarkeologi er det diskursive feltet ikke så tydelig som man har forsøkt å fremstille det. Det har ført til at forsøkene på å skape nye diskurser har vært de samme gjennom et hundreår, uten at man nødvendigvis er kommet noe særlig videre. Ved å presentere de mest radikale tolkningene fra forskningshistorien som

representative for all tidligere forskning, skaper man et inntrykk av fremgang i forskningen som bare delvis er riktig.

Myteoppfatningene om førromersk jernalder har i stor grad kommet fra naturvitenskapen, historiefaget og utenlandsk arkeologi. I norsk arkeologi kan en med et par unntak ikke spore noen særlig grad av katastrofeteori eller overdramatisering av perioden. Vekten Sernanders klimahypotese er blitt tillagt i beskrivelsene av tidligere forskning svarer ikke til den reelle betydningen denne hypotesen har hatt hos norske arkeologer. Den mest fremtredende utviklingen innen feltet førromersk jernalder må på bakgrunn av disse resultatene sies å være den store mengden nye funn som er fremkommet etter 1970 og bruk av nye teoretiske perspektiver, som har tillatt arkeologer å gå mye lenger i tolkningene av sitt materiale enn tidligere.

Jeg vil på grunnlag av resultatene fra den forskningshistoriske analysen hevde at det ikke er myten om klimaforverring eller funntomhet som har preget tolkningene av førromersk jernalder. Tvert imot kommer det gjennom analysene frem at den egentlige myten er myten om ”den tidligere forskningen”.

Litteratur

Almgren, Oscar og Birger Nerman

1923 *Die ältere Eisenzeit Gotlands*. Kungliga vitterhets historie och antikvitets akademien, Stockholm

Bergsvik, Knut Andreas

2006 Førromersk jernalder ved Skatestraumen - sosiale og økonomiske implikasjoner. *Viking : Norsk arkeologisk årbok*. Bind LXIX - 2006:107-130.

Bjørn, Anathon

1926 Tidlig metalkultur i Østnorge. Særtrykk av *Oldtiden* XI:1-76.

1927 Fra vor ældste jernalder. Særtrykk av *Bergens Museums Aarbok 1926 Historisk-antikvarisk rekke, Nr 3*, Bergen

Brøgger, A. W.

1925a *Det norske folk i oldtiden*. H. Aschehoug & co, Oslo

1925b Vår bondekulturs opprinnelse. *Videnskaps-Akademiets Årbok 1925. Bilag II*. Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo

1930 Fortid og fremtid. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1929*:5-19.

1940 *Jernet og Norges eldste økonomiske historie*. Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo

Farbregd, Oddmund

1972 Kolgroper og keltartidsproblem. *Viking : Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bind XXXVI:154-167.

Grieg, Sigurd

1926 Jernaldersproblemer i norsk arkeologi, i *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri*. Årgang 2:342-360.

1938 *Listas jernalder : Bidrag til Vest-Agders eldste kulturhistorie*. Universitetets Oldsaksamling, Oslo

Hagen, Anders

1967 *Norges oldtid*. J. W. Cappelens Forlag A.S. Oslo

1983 *Norges oldtid*. J. W. Cappelens Forlag A.S. Oslo

Hagen, Anders

1997 *Gåten om kong Raknes grav : Hovedtrekk i norsk arkeologi*. J. W. Cappelens Forlag A.S., Oslo

Hinsch, Erik

1951 Førromersk jernalder i Norge. *Finska fornminnesforeningens tidskrift* LII(1):51-71

Holmsen, Andreas

1949 *Norges historie : Fra de eldste tider til 1660*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo

1961 *Norges historie : Fra de eldste tider til 1660*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo

Hougen, Bjørn

1924 *Grav og gravplass : Eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold*. A. W.

Brøggers boktrykkeri A.S., Kristiania

1947 *Fra seter til gård : studier i norsk bosetningshistorie*. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo

Haavaldsen, Per

1984 Den bosetningsarkeologiske forskningstradisjon i Norge. En forskningshistorisk skisse. *Viking : Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bind XLVII - 1983:165-185

Johansen, Erling

1955 Ny datering av branngraver under flat mark. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1951-53*:178-236

Johnstone, Barbara

2002 *Discourse Analysis*. Blackwell Publishing, Oxford

Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips

1999 *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg

Kaland, Peter Emil

1974 Ble lyngheiene skapt av fimbulvinter eller ved menneskeverk? *Forskningsnytt* 4.

Kjørup, Søren

2001 Den ubegrundede skepsis: en kritisk diskussion af socialkonstruktionismens filosofiske grundlag. *Sosiologi i dag*, årgang 31(2):5-22.

Lillehammer, Arnvid

1994 Fra jeger til bonde - inntil 800 e. Kr., i (red.) Helle, Knut et al. *Aschehougs Norgeshistorie bd. 1*. Aschehoug. Oslo

Lindqvist, Sune

1920 Den keltiske hansen : eller huvudorsaken till kulturnedgången i Norden vid järnålderns början, i *Fornvännen*. Vitterhetsakademien. Stockholm

Lorange, Anders

1873 *Om spor af romersk kultur i Norges ældre jernalder*. Videnskabs-Selskabet. Kristiania

Lund, Harald Egenæs

1939 Fra bronsealder til jernalder : Studier i Rogalands eldre kulturhistorie. *Viking : Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bind III:55-97.

Magnus, Bente og Bjørn Myhre

1976 *Norges historie : Fra jegergrupper til høvdingsamfunn*. J. W. Cappelens Forlag A.S., Oslo

1986 *Norges historie : Fra jegergrupper til høvdingsamfunn*. J. W. Cappelens Forlag A.S., Oslo

1995 *Norges historie : Fra jegergrupper til høvdingsamfunn*. J. W. Cappelens Forlag A.S., Oslo

Neumann, Iver B.

2001 *Mening, materialitet, makt : En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke, Bergen

Nybruget, Per Oscar

1978 *Førromersk jernalder i Sørøst-Norge*. Universitetet i Oslo

Olsen, Bjørnar

1997 *Fra ting til tekst : Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo

Pilø, Lars

1989 *Den førromerske jernalder i Vest-Norge : Et kulturhistorisk tolkningsforsøk*. Universitetet i Bergen

1991 Førromersk jernalder - fra en annen vinkel. *Viking : Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bind LIV - 1991:51-63.

Prescott, Christopher

1986 Chronological, typological and contextual aspects of the Late Lithic Period : a study based on sites excavated in the Nyset and Steggjemountain valleys, Årdal, Sogn, Norway. Universitetet i Bergen

Prestvold, Kristin

1994 *Trøndelag i støpeskjeen : Jernproduksjon og sosial organisasjon i Nord-Trøndelag mellom 350 f. Kr. og 500 e. Kr.* Universitetet i Oslo

Rygh, Oluf

1869 *Om den ældre jernalder i Norge.* Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. København

Rødsrud, Christian Løchsen

2003 *Fattige graver - komplekse ritualer? : rituelle uttrykk og endringsaspekter i jernalderens begynnelse belyst gjennom graver i Østfold.* Universitetet i Oslo

Schetelig, Haakon

1914 Den førromerske jernalder i Norge. *Oldtiden : Tidsskrift for norsk forhistorie.* Bind III:117-145

Sernander, Rutger

1910 *Die Schwedischen Torfmoore als Zeugen Postglazialer Klimaschwankungen.* Stockholm

Shetelig, Haakon

1925 *Norges forhistorie : Problemer og resultater i norsk arkæologi.* H. Aschehoug & Co. Oslo

Skjølsvold, Arne

1969 Et keltertids klebersteinsbrudd fra Kvikne. *Viking : Tidsskrift for norrøn arkeologi.* Bind XXXIII:201-238.

1984 Et gravfelt i Rondane med keltertids tradisjoner : En foreløbig meddelelse. *Viking : Tidsskrift for norrøn arkeologi.* Bind XLVII - 1983:107-117.

Solberg, Bergljot

2003 *Jernalderen i Norge : ca. 500 f.Kr.-1030 e.Kr.* Cappelen Akademisk Forlag, Oslo

Trigger, Bruce

1996 *Arkeologiens idéhistorie.* Pax Forlag, Oslo

Undset, Ingvald

1880 *Fra Norges ældre jernalder*. Cammermeyer, Christiania

1881 *Jernalderens begyndelse i Nord-Europa : En studie i sammenlignende forhistorisk arkæologi*. Cammermeyer, Kristiania

Vagle, Wenche

2002 Kritisk tekstanalyse, i *Tilnærminger til tekst : Modeller for språklig tekstanalyse*.

Cappelen Akademisk Forlag AS, Oslo

Wangen, Vivian

1999 *Gravfeltet på Gunnarstorp : I. Et monument over dødsriter og kultutøvelse*.

Universitetet i Oslo